

GORÁL IDENTITÁS A TÁTRAI ŽDIAR KÖZSÉGBEN

Absztrakt

A kutatás célja a gorál identitás megismerése és ismertetése a szlovákiai Magas-Tátra keleti részén elhelyezkedő Ždiar nevű községben. A gorál népcsoport alatt Szlovákia, Lengyelország, valamint Csehország határvidéki területein élő embereket kell érteni, akik évszázadok óta alkalmazkodtak a magashegyi életmódhoz. Leginkább a Magas-Tátra vonulata mentén elhelyezkedő településekben élnek, a többségi társadalomtól eltérő nyelven beszélnek, viszont nem alkotnak különálló népcsoportot. Nyelvük főleg a szlovák és lengyel nyelv elemeiből épül fel, de más elemeket is tartalmaz. Jellegzetes népviseletük, építészetük, nyelvük, valamint a hegyi életmód által megedzett szívósságuknak köszönhetően váltak ismertté a környékbeli emberek számára. Ma már a települések többsége téli és nyári turisztikai központként működik, ami részben meghatározza az emberek megélhetését is a vidéken. A tanulmány a Ždiar nevű településen élő gorál identitás tanulmányozásáról szóló kutatást írja le, ami többek között bemutatja az emberek életét a vidéken és rámutat a 20. században bekövetkezett életmódbeli változásokra, amelyek leginkább a turizmus rohamos fejlődésének köszönhetőek. A kutatás módszerét illetően antropológiai résztvevő megfigyelés segítségével lettek az adatok rögzítve, majd ezt követően feldolgozva.

Goral identity in Tatra village of Ždiar

(Abstract)

The study is focusing on Goral identity at Slovak High-Tatra region, especially at Ždiar village. Under the term Goral are considered groups of people living along the borderlands of Tatra Mountains in Slovakia, Poland and Czech Republic. These groups of people were able to adapt during the centuries to special mountainous conditions. Gorals use their specific language, which differs from both Slovak and Polish languages. Thanks to their traditional costumes, music, architecture and language, they became well known as tough and strong mountainous people who were able to adapt to difficult conditions. Today most of these villages serve as touristic centres for winter and summer tourism, which also contributed to changes in livelihood of local people. The study specifies the

research of goral identity in community of Ždiar village by showing the way of life in that village and the changes in goral lifestyle in the 20th century. The method of the research was anthropological participating observation.

*„Gorál, nem fáj-e a szíved,
hogy el kell hagynod a szülőföldedet
Fenyőerdőket és hegyeket,
és azokat a tiszta forrásokat
Gorál, nem fáj-e a szíved,
gorál, gyere vissza a hegyekbe*

*És a gorál a hegyekre tekintett és
karjával könnyeit letörölte
El kell hagyni a hegyeket,
a kenyér miatt uram, a kenyér miatt
Gorál, nem fáj-e a szíved,
gorál, gyere vissza a hegyekbe”*

(Részlet a gorál himnuszából)¹

Bevezetés

Dolgozatomban a szlovákiai gorál népcsoport körében végzett terepmunkám eredményeit mutatom be, ami a gorálság vizsgálatára és mibenlétének feltárására fekteti a legfőbb hangsúlyt. Terepmunkámat a Magas-Tátra keleti oldalán fekvő, szepességi Ždiar nevű településen végeztem, ahol a gorál identitást kutattam. A kutatás részeként ellátogattam a környéken található Tatranská Javorina és Lendak településekre is. Ezenkívül a Magas-Tátra nyugati oldalán lévő Árva vidékén a gorálok által lakott Oravská Polhora és a környékén lévő településeken is kutattam, valamint a Szepesség keleti részén elhelyezkedő Spišské Hanušovce és Červený Kláštor településeken. Eredeti kutatási tervem a gorál identitás kutatása volt, hogy képet kapjak arról, miért, vagy minek következtében más a gorál, mint a szlovák vagy a lengyel. Fredrik Barth megfogalmazása szerint „Az etnicitás szempontjából azok a kulturális különbségek játszanak kiemelt szerepet,

¹ A dolgozatban fellelhető összes fordítás általam történt, kivéve, ha nincs máshogyan jelölve.

amelyekkel az illető csoport saját különállóságát és határait jelzi; nem pedig az elemzőnek arról alkotott képzetei, hogy melyek az adott kultúra leginkább bennszülött, vagy legjellemzőbb vonásai” (Barth 1996:4; vö.1969:117-134). Beszélgetéseim és interjúim alatt is próbáltam reflektálni Barthenak e fenti megfogalmazásában leírt különbségekre és határookra. Viszont minél inkább próbáltam egy egységes képet kapni a gorálság mibenlétéről, annál inkább rá kellett, hogy jöjjenek, mennyire nagy különbségek vannak falu és falu között, nem beszélve a nagyobb távolságokról. Sőt azt a számomra paradox szituációt figyeltem meg, hogy a Tátra keleti oldalán élő gorálok sokkal közelebb érzik magukat a Tátra nyugati oldalán élő gorálokhoz, mint a tőlük hat kilométerre lakó gorálokhoz. Ezért döntöttem úgy, hogy egy adott községre fogok koncentrálni, és az ott élő gorál identitásra. Ez a település a címben is szereplő Ždiar, ami azonkívül, hogy egy nagyon erős gorál öntudatú közösség otthona, turisztikai központ is egyben.

Dolgozatomban az identitást több antropológiai nézőpontból is szemléltetem, mivel véleményem szerint ez egy nagyon összetett jelenség, amit több vonal mentén is érdemes vizsgálni. A legfőbb vonalat az emlékezet és az ebből kialakult kulturális emlékezet által keletkezett identitás képezi, amit Jakab Judit (2005) tanulmánya és Erik H. Erikson identitásfogalma mentén vizsgálók.

Kutatói szerepem

Kutatásomat a 2016. november elejétől 2017. március végéig terjedő időszakban végeztem, amikor helyileg is beköltöztem a gorálok közé. Terepmunkám ideje alatt Ždiarban kutatóként szerepeltem a helyi közösség előtt. Kutatói szerepemet illetően a helyi lakosok nem lepődtek meg különösebben, mivel ez a környék az első világháborútól kezdve olyan területnek számít, ami folyamatosan vonzotta, inspirálta a különböző kutatókat. Ilyen kutató volt az elsők között Karol Plicka, cseh filmrendező és fotográfus, aki az 1930-as években fedezte fel Ždiart és tette ismertté a mai Szlovákia és Csehország területén. A ždiari lakosság körében Plicka a mai napig kultuszszemélynek számít, egyesületek születnek a neve alatt. Ilyen egyesület a ždiari „Plickovci” nevű összefogás, amely három ždiari hagyományvédő által jött létre, és célja a Plicka idejében (1930-as évek) és Plicka által kutatott élet fenntartása, hagyományok őrzése. Ezek

mellett főleg a tradicionális népi elemek megőrzése, mint például a ruhák esetében a fonalvezetés, vagy a táncok esetében a hagyományos lépések megőrzése.

Ilyen kutatók voltak még a mai napig élő legendának számító etnográfus, Ján Olejník, aki a Tátra és a Szepesség tudósaként él a köztudatban; Josef Vydra, Európa-szerte elismert művész, aki szintén tagja volt a ždiari kutatócsoportnak. Ezenkívül közismert tátrai festőnek számít Ján Hála, híres cseh festő és illusztrátor, aki festményei által megőrköztette a tátrai gorál életstílust.

Bár kutatói szerepem nem okozott meglepetést az embereknek, ez a pozíció sokszor nehézséget is jelentett a spontán beszélgetések folyamán, mivel sokan túlságosan hivatalosan értékelték a jelenlétemet, és néhány esetben ez meggátolta a spontán beszélgetés kialakulását. Több alkalommal is előfordult, hogy nem egyeztek bele a rögzített interjú készítésébe, mondván: „*mi nem értünk ezekhez a dolgokhoz, nem foglalkozunk ezzel*”. De egy bizonyos idő eltelte után, miután hozzászórtak a jelenlétemhez, kutatói pozícióm már nem jelentett akadályt a kutatásban, mivel az emberekkel kialakított kapcsolataim lehetővé tették a barátságosabb viszony létrejöttét. Ami a közösség részévé válást illeti, ezt nem sikerült elérnem, mert a helyiek nagyon megkülönböztetik a turistákat és az idegeneket az ott született, ott élő lakosoktól, így terepmunkám ideje alatt mindvégig egy idegen kutató, információgyűjtő ember szerepét testesítettem meg.

A terep ismertetése

A gorál népcsoport a Magas-Tátra mindkét oldalán fekvő területen élő emberek csoportját teszi ki, akik Szlovákia területén jelenleg főleg a cseh határ mentén Kysuce területétől kezdve, Észak-Árván keresztül a Szepesség északi részén át, az ukrán határig nyúló településeken élnek. Szlovákián kívül Lengyelországban is jelentős gorál közösség él. A gorálok által jelenleg lakott területek nem alkotnak etnikailag egységes területi és kulturális egységet. A köznyelvben a ‘gorál’ kifejezés főleg a hegyekben élő emberekre utal, mivel a szlovák ‘hora’ szó hegyet jelent, míg ennek gorál változata, a ‘gora’ kifejezés is a hegyre utal. A gorál dialektus/nyelv főleg a lengyel és a szlovák nyelv elemeinek keveredéséből tevődik össze, ezenkívül ruszin és német kifejezéseket is tartalmaz, tehát se lengyelnek, se szlováknak nem mondható, egyes nézetek szerint egyedi nyelvként

szerepel a Lengyelország és Szlovákia területén beszélt nyelvek között. A szlovák többségi társadalom számára nagyon nehezen érthető nyelv, inkább csak következtetni tudnak a szöveg értelmére, viszont ez a helyzet a lengyel többségi társadalomra is jellemző. Bár egyes nézetek alapján a lengyel gorál dialektus jobban hasonlít a lengyel nyelvhez, mivel a lengyel gorál nyelv több kifejezést átvett a lengyelből, mint a szlovákiai. Itt fontos megjegyezni, hogy ma már a szlovák és a lengyel beszélt gorál nyelvben jelentős különbség észlelhető, főleg a ragozásban, viszont ennek ellenére a szlovákiai és a lengyelországi gorálok mai napig minden gond nélkül megértik egymást. A ždiari emberekkel való beszélgetésekből az derült ki, hogy nincs különösebb kapcsolat a lengyelországi gorálok és a szlovákiai gorálok között. A lengyel gorál közösség Lengyelország területén nagyon erős identitással rendelkező közösségnek számít. A ždiari községhez tartozó hölgy ezt ilyenképpen magyarázta: „A lengyel oldalon a gorálok sokkal összetartóbbak, mint nálunk, többen is vannak. Ők jobban kapcsolódnak a Magas-Tátrához a szlovák oldalon élőkkel ellentétben. Ott eléggé össze is van ez kötve a turizmussal és a marketinggel, úgynevezett Gorál-Magas-Tátra arculatot alakítottak ki”.² Ebből az interjúrészletből az látszik, hogy a lengyel gorálok sokkal egységesebbek és sokkal inkább egy etnikai közösség képét keltik, mint a szlovák gorálok. A lengyel gorálok jobban kapcsolódnak a Magas-Tátrához, s mivel Lengyelország területén nem található a Magas-Tátrán kívül más jelentős hegyvonulat, így marketing szempontjából is összekötötték a gorálokat a Magas-Tátrával, egy Gorál-Magas-Tátra arculatot alakítva ki ezzel. Szlovákiában ezzel ellentétben a ždiari gorálok nem a Magas-Tátrához közvetlenül, de a Bélai-Tátrához (Belianské Tatry) kötődnek, ami közvetlenül Ždiar fölött terül el. A községhez tartozó hölgy szavaiból az is kitűnik, Szlovákia területén nincs olyan egységes turisztikai gorál arculat kialakítva, ami a lengyel oldalon megtalálható. Szlovákia területén a Magas-Tátra nemcsak a gorálokkal, de sok mással is össze van kapcsolva, mint például a tátrai gyógyszanatóriumok és a tátrai fürdővárosok, amelyek bár a térképen közel vannak a gorálok által lakott településekhez, de a valóságban a gorálokhoz nincs semmi közük.

A mai Szlovákia területén élő gorálok településenként különböznek egymástól, ők magukat helytől függően másnak titulálják. Attól függően, hogy melyik településen élnek, hogy a Magura előtt vagy

a Magura mögött élnek, nyelvben és szokásokban is nagy eltérések figyelhetőek meg. A ždiari idős hölgy úgy fogalmazta meg, hogy „Ők már mások, ők már nem ždiariul (ždiari gorál), de lendakiul (lendaki gorál) beszélnek. A népviseletük is más. (...) Ők mások, mint mi, jellemeli tulajdonságaikban is. Teljesen mások”.³ Ezzel azt magyarázta, mennyire mások a Lendakban élő gorálok, mint a ždiari gorálok. Véleménye szerint ott tulajdonságaikban is mások, soha nem hasonlítottak egymáshoz. Más nyelvet is beszélnek, mivel míg Ždiarban a ždiari, addig Lendakban a lendaki gorált beszélnek. Szintén kiemelte, hogy Lendakban más a gorál népviselet, más díszítőelemeket használnak.

Kutatásom és írásom fő témáját, a ždiari gorál identitást négy téma köré csoportosítottam: 1) Hagyományok, folklór, népviselet; 2) Gorál nyelv; 3) Turizmus; 4) Gorálság szinterei. A következő fejezetekben ezen a négy témán keresztül szemléltetem a ždiari gorál identitást.

Ždiar ismertetése

Ždiar település földrajzilag a Bélai-havasok és a Szepesi-Magura közé van beágyazva, pontosabban a Magura elé, a Ždiari Völgyben, vagy más néven a Ždiari Barázdában helyezkedik el. Ez által még nem része a köznyelvben is gyakran használt Zamagurie (Magura mögött lévő) területnek, mivel földrajzilag elválasztja tőle a Szepesi-Magura hegység. Így azonkívül, hogy közvetlen a Bélai-havasok lábánál terül el, a múlt század feléig földrajzilag is el volt szigetelve a környékbéli településektől. Ami elhelyezkedésének megnevezését illeti, területileg inkább a Podhalie része, az emberek is gyakran így emlegetik (lásd: 1. ábra). Ebből eredően a következőkben Ždiarra, mint ennek az egységnek a részére fogok utalni.

Ždiar a Magas-Tátra keleti részén, a lengyel határtól 13 km-re, a Poprádi járásban található település. Lakosainak száma körülbelül 1300 főt tesz ki, akiknek nagy része gorálnak vallja magát. Ždiar község a Belianske Tatry (Bélai-havasok) lábánál fekszik a Biely-patak mentén, körülbelül 5 km hosszúságban. Nevét illetően a helyi fokoskészítőtől ezt a magyarázatot kaptam:

„Itt óriási hidegek voltak, itt olyan körülmények voltak, amiket kevesen bírnak ki. És ha neki nap, mint nap a fával kellett dolgoznia, mert itt minden a fával

2 Interjúrészlet a ždiari községhez tartozó hölgygel, kora: 30-40 év között.

3 Interjúrészlet egy helyi idősebb hölgygel, kora: 70-80 év között.

volt kapcsolatban, mert az eredeti gorálok szénégetők voltak. Kivágták az erdőket és faszenet égettek belőle, ebből éltek, eladták, tehát ebből keletkezett Ždiar is, mert a 'zor' (fény), azért mert itt égettek, valamikor... És azok a szénégetők, amikor égettek, azt lehetett egész Spišská Belá-ból (Szepesbéla) látni, látták, hogy itt ég valami, hogy itt fény van. (...) valamikor 'Stragar'-nak hívták. Ez a szó fellelhető az ósláv nyelvben, a lengyelben 'stragoś', a szepességi nyelvújrásban 'ragar', 'zor', mert ez abból ered, hogy látták azt a fényt és azt mondták: 'á, zor!' (á, fény!), mert van ott minthogy valami, minthogy itt fény van, Ždiarban fény volt".⁴

Ebben az interjúrészletben Ždiar nevéről azt a magyarázatot kaptam, hogy a szénégetésből származtatható a falu neve. Tehát a „zor” (fény) kifejezés nem a reggelenként a hegyek közt átszűrődő erős, mondhatni vakító fényre utal, hanem a szénégetők által produkált füstre, ami a Magurán túl, 30 km-re is látható volt.

Ami Ždiar lakosságát illeti, főleg azok élnek a településen, akik el tudnak helyezkedni a vendéglátó szektorban, ezenkívül az aktív lakosság néhány esetben bejár dolgozni a közelben lévő városokba. Viszont inkább az a jellemző, hogy az emberek a munka miatt elköltöznek a faluból. Főleg ennek köszönhető, hogy aránylag alacsony a 20 és 40 év közötti korosztály fellelhetősége a községben.

A Magas-Tátra majdnem egész területe, beleértve a Bélai-havasokat is, része a Tátrai Nemzeti Parknak (TANAP – Tatranský národný park). Ez nagyon magas védeltséget ad a területnek, ami biztosítja a növény- és állatvilág fennmaradását. Ždiar település közvetlenül a Tátrai Nemzeti Park mentén helyezkedik el, de már nem része annak. Mivel azonban a mai napig fellelhető itt a markáns hegyvidéki építészeti, a helyi nyelv és jellegzetes hagyományok, a szlovák nemzeti kulturális örökség részét képezi. Mindezeknek köszönhetően Ždiar a turizmus fellendülése óta fontos turisztikai központnak számít. Nyári és téli szezonban is rengeteg turistát vonz, így az egész település kiszolgálásukra rendezkedett be. Szinte minden házban találunk kiadásra alkalmas szobát, nem beszélve a nagyszámú panziók és szállodák jelenlétéről. A település területén három sípálya található, a nyári szezonban pedig több turistaút kezdő és végpontjaként szolgál. Ez a természeti és kulturális adottság a településnek speciális karaktert kölcsönöz, ami mellett, hogy alkalmazkodott a Magas-Tátrai életviszonyokhoz, alkalmazkodott a látogatók kiszolgálásához és oda-

⁴ Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között

csalogatásához is. Úgy hiszem, nem túlzok, ha azt állítom, hogy a szlovák köztudatban Ždiar a szlovákiai szepességi gorálok szimbóluma.

A gorálság rövid áttekintése

Itt röviden felvázolom a gorálok ma ismert eredetét és a rájuk jellemző hegyi életstílust. Ezt azért tartom fontosnak, mivel kutatásom alatt azt tapasztaltam, hogy ezeknek a hegyi körülményeknek a vizsgálata és megismerése elengedhetetlen a gorál identitás alakulásának és a gorál életstílus sajátosságainak megértéséhez.

A gorálok eredete a mai napig nincs pontosan meghatározva. Több teória is fűződik eredetükhöz. A legtöbbször a mai Románia területén lévő hegyekből származó valachokhoz kötötték a származásukat, viszont találkoztam egy Lengyelországhoz köthető legendával is.

A következő legendát Ždiar eredetéről a helyi hagyományörző, tradicionális gorál mellény-, „serdok” (szerdok-) készítővel készítettem interjú folyamán rögzítettem:

„Két lengyel ment az úton, a Magurán vezető úton, Olaszországba mentek lovakat árulni. És amikor itt megálltak, a Magurán, valamit akartak adni a lovaknak enni, így hát kiszóródott nekik a földre egy kis zab, amikor a lovaknak enni adtak. Aztán elmentek abba az Olaszországba, ott adtak-vettek, aztán jöttek vissza. Az a két testvér. Itt akkor még semmi sem volt, csak az erdők meg az az út. És amikor jöttek visszafelé, az egyik észrevette, hogy a zab megfogant a Magurán. Hogy kikelt. Na és aztán amikor meg-nősültek, idejöttek már azokkal a feleségeikkel, ide, és az egyik a 'Bachledová Dolina'-ba⁵ (Bachleda Völgye), de ott fent, még a Magurán maradt. Akkor még nem volt a hegyi tanyasi építészeti. Igen, az egyik ott maradt, a másik meg a 'Strednica'-ra⁶ (Sztrednyica) ment. A Strednica, ahol szintén felvonók vannak, fent Ždiar végén, ott szintén letelepedések voltak. Fennmaradtak fényképek még abból az időből. Valamikor ezerkilencszáz... ezerkilencszáztizenötig, a háborúig kitelepítették őket onnan. Hohenlohe fejedelem földet

⁵ Bachledová dolina, azaz Bachleda völgye: Ždiartól 3 km-re található település, része Ždiarnak. Mai napig laknak ott emberek, de főleg sífelvonóról és szállodáról híres.

⁶ Strednica (Sztrednyica): Ždiar északi részén található síközpont. A falun kívül, a Ždiari völgyhöz képest magasabban helyezkedik el, közvetlen a Bélai-havasok tövében.

adott nekik a sajátjukért cserébe, mert vadászterület alakított itt ki a vadállományra, amit tartott. Ő Granč Petrovce-ban adott nekik földet cserébe, ezért délen ott azokban a falucskákban, Spišské Podhradie környékén, ő földet adott nekik házakkal együtt, hogy ezt itt eladták, ezért él olyan sok ždiari ember Granč Petrovce-ban. Aztán szintén Mlynčeky-be is letelepedtek, megalapították Mlynčeky faluját. Azok szintén ždiari emberek ott. Oda költöztették ki innen Ždiart. Tehát ez olyan legenda, minthogy, azok ketten Lengyelországból, azok ketten lengyelek voltak”.⁷ E legenda szerint a gorálok Lengyelország területéről jöttek és települtek le a Ždiari Völgybe. A két lengyel az átutazása alkalmával elszórt zab nyomán ismerte fel a magurai föld termékenységét, ami lehetővé tette a vidéken való letelepedésüket.

A szakirodalom alapján az eredeti gorálok egyes teóriák szerint a mai ukrán–román határvidékről származó valachok voltak, akik a 13–14. század folyamán telepedtek le a mai Szlovákia északi és Lengyelország déli részén. Ezt nevezik az első soltész kolonizációnak, amely német jogon⁸ alapult. Ekkor jöttek létre főleg a Szepeesség keleti részén a mai napig is gorálok által lakott települések, mint Rešov, Keheľ, Spišské Hanušovce, Matiašovce, Spišská Stará Ves. Viszont a soltész kolonizáció nem foglalta el az összes földművelésre alkalmas területet. Főleg az északabbra fekvő vidéken nagy erdős területek maradtak kihasználatlanul, alapul szolgálva egy új szerződési jogon megalapozott második letelepedési hullámnak. Ezt nevezzük a második kolonizáció-

nak, vagyis valach jogon⁹ és irtás jogon¹⁰ megalapozott soltész kolonizációnak. Ennek első szakaszában, amelyet második valach letelepedésnek nevezünk, a 16. században keletkeztek a lengyel határ mentén található olyan északabbra fekvő települések, mint például Velká Franková, Velký Lipník, Jurgov. Erre az időszakra tehető Ždiar keletkezése is. Ebben az időszakban keveredek a Magura mögötti közösségbe a ruszin etnikum. Majd az irtás jog által létrejött kolonizációnak köszönhetően a 17. században megalakult Osturňa, Jezersko, Zálesie, Malá Franková és Hágy. Az ekkor érkező telepések főleg a Dunajec folyó vidékéről érkeztek, Novotatarsk környékéről. Ezt a letelepedési hullámot nevezzük gorál kolonizációnak. Ekkor már Ždiart olyan településként emlegetik az iratokban, ahol az állattenyésztésen és a földművelésen kívül leginkább favágással és faszénégetéssel foglalkoznak (Kollárová 2000:23). A harmadik és egyben legfiatalabb letelepedési hullám a 18. században ment végbe, amelynek köszönhetően keletkeztek a Magura mögötti legfiatalabb települések, mint Majere, Lysá nad Dunajcom, Havka és Matiašovce (Pavlik 2010:15-19). Ennek következtében főleg német, lengyel és ukrán származású lakosság telepedett itt meg.

A lakosság életvitelét tekintve leginkább földműveléssel, juhtenyésztéssel, helyenként szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkoztak, amit az erdőből származó fakitermeléssel egészítették ki. Némely esetben tartottak lovakat is, főleg a föld megművelésére kihasználva. A Magura mögötti vidék keleti részén, a Dunajec folyón tutajozással egészítették ki a foglalkozásaik listáját.

A magashegyi legelők kimondottan alkalmasak voltak juh- és szarvasmarha-tenyésztésre. Ehhez

7 Interjúrészlet a helyi tradicionális mellénykészítővel, kora: 40-50 év.

8 Német jogon alapuló soltész kolonizáció: a mai Szlovákia területére beáramló német telepések által az addig lakatlan területek betelepítésére alkalmazott jogrendszer. Olyan szerződési jogról van szó, amely a soltész, tehát olyan ember, aki megszervezte a letelepedést, és a föld tulajdonosa között jött létre. A telepéseket évente kötelezte a földből származó haszon hányadának vagy pénzbeli, vagy természetbeli benyújtására. A soltésznek adómentes státusza volt, ingatlanal rendelkezhetett, és a lakosság által befizetett hányad része is őt illette meg.

9 Valach jog (valašské právo): A valach lakosságra, a hegyekben földművelésből és pásztorkodásból élő emberek közösségére vonatkozó jogi normák és szokások együttese volt. Ezeknek a településeknek a lakói részlegesen fel voltak mentve a feudális kötelezettségek fizetése alól.

10 Irtás jog (kopaničarské právo): Kezdetekben hasonlított a valach joghoz. A legeltető-földművelő élethez alkalmazkodott. A megtermelt föld és jószág után kötelezte a lakosokat bizonyos hányad benyújtására a földesúrnak. Az irtások kivételt képeztek, mivel ezek nem tartoztak a régi települések területéhez. Az irtások után nem kellett semmilyen állami, sem hivatalos adót fizetni/benyújtani. A határ „zárubky”-ra (vágásokra) elrendezése volt az, ami leginkább megkülönböztette az irtás jogon és a valach jogon történő letelepedés körülményeit. A letelepedőknek alkalmazkodniuk kellett a letelepedési feltételekhez.

különböző foglalkozási területek alkalmazkodtak, melyek a munka és a megélhetés forrásául szolgáltak. A „bača”, vagyis a juhászshivatás majdnem mindenhol megtalálható volt, és a mai napig megtalálható a környéken. A „bačák” „salaš”-okban laktak, amelyekben, azonkívül, hogy a juhászok lakhelyül szolgáltak, a tejtermékek is készültek. A legelői birkákat általában naponta kétszer megfejték, majd ebből a tejből készítették a vidéken olyan híres tejterméket, mint a „bryndza”-t (más néven juhtúrót). De más termékeket is előállítottak, mint például az „oštiepok”-ot (füstölt gomolyaszerű sajt) vagy a „žinčica”-t (zsendice, íróhoz hasonlító ital). A juhot felhasználták még gypajú és irhabunda készítésére is. Ezekből készítették hagyományos viseletüket, ezenkívül üzletelésre is alkalmasak voltak. Az erdőben végzett munkakörök része volt a favágás és a hegyi utak tisztítása, erdők rendben tartása. A fából zsendelyeket, vályúkat, bútorokat és kosarakat készítettek. Általában lucfenyőből készítették a mai napig fellelhető „zrubové domy”-t, vagyis rönkházait.

A fa alapanyaga a mindennapi megélhetés mellett a Dunajecen folyó üzletelésnek is az alapját képezte. Ugyanis a folyón úsztatták le a farönköket a Visztulán át egészen a Balti-tengerig (Kubán 2010:12-22). Ehhez kötődik a gorálok kalapjáról szóló legenda is, amelynek az eredetéről a ždiari fényképész a következőt mesélte nekem:

„Ma már úgy mondják, hogy a tipikus ždiari gorál kalap kagylócskával van díszítve. Azok a kagylócskák, még minthogy a Magura mögöttől, amikor tutajajokon szállították a fát, valójában egészen a tengerig jártak azokkal a tutajokkal, amikor a fát szállították. És így minden útról hoztak egy kagylót és gyűjtötték. Amúgy azok a kagylók a tengertől voltak. Abányszor megfordult, annyi kagyló volt a kalapjára fűzve. És amikor nyugdíjba ment, volt még egy nagy kagylója, azok a legöregebbek, az a nyugdíjas, amikor már végzett ezzel, hát feltűzte. Egyeseknek azért van nagy kagylójuk. Ma már nem nagyon használják, de még itt-ott látni azokon a folklór (fesztiválokon), hogy egyeseknek van az a nagy kagylója”.¹¹ Itt a helyi fotográfus a gorál kalapon lévő kagylófűzér eredetét magyarázza, ami a Dunajecen tutajozáshoz kötődik. A „még minthogy a Magura mögöttől” részben arra utal, hogy ez a hagyomány nem Ždiarhoz, de a Ždiartól körülbelül 80 kilométerre keletre lévő Dunajec folyóhoz, ahol a tutajozás a mai napig fennmaradt, most viszont inkább idegenforgalmi látványosságként szolgál.

11 Interjúrészlet a helyi fotográfussal, kora: 50-60 év között.

A település élete a 20. században

A ždiari életstílust tekintve a 20. század elejéig aránylag nem volt nagy változás. Az 1930-as években a nagy szegénység a lakosság egy részét a település elhagyására, kitelepülésre kényszerítette. Főleg a környékbeli településekre vagy a Tátrától délebbre fekvő településekre. A két világháború között sokan kiköltöztek Amerikába, ahogy erre a dolgozat elején lévő gorál himnusz is utal (Kollárová 2000:72). A gorál himnusz keletkezése a lengyelországi Podhalie területéhez köthető és a 20. század elejére datálható, arra az időszakra, amikor a nagy szegénység következtében sok gorálnak el kellett hagynia a szülőföldjét, Amerikába vagy más országba kellett emigrálnia. Erre is utal az a részlet, hogy „gorál, nem fáj-e a szíved, hogy itt kell hagynod a szülőföldedet, a hegyeket, patakokat”.

A változás 1933-ban következett be, amikor Karol Plicka az *'A föld éneke'* című filmjével felhívta az emberek figyelmét erre az elhagyatott vidékre. Ebben az évben kezdődött meg a turizmus fejlődése, ami gyökeresen megváltoztatta a ždiari gorál életstílust.

A 20. század elején lejátszódó események, amelyek megváltoztatták egész Európa elrendezését, a gorál lakosságot sem hagyták érintetlenül. Az első világháborút követően, 1918-ban, Európa térképének újrajzolásával a szlovák–lengyel határvidék is érintett lett. Az első Csehszlovák Állam megalakulása után, 1920. július 28-án, 27 szlovák települést Lengyelországhoz csatoltak. Ezek közül 14 település Orava (Árva) területéről lett lecsatolva: Bukovina-Podsklie, Harkabúz, Hladovka, Chyžné, Jablonka, Oravka, Pekelník, Podvlk, Sfnie, Suchá Hora, Velká Lipnica, Malá Lipnica, Vyšná Zubrica, Nižná Zubrica. 13 település pedig Szepesség területéről lett lecsatolva: Čierna Hora, Durštín, Fridman, Jurgov, Kacvín, Krempach, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Vyšné Lapše, Nová Belá, Repisko, Tribš. 1924-ben Csehszlovákia viszsza kapta Hladovka és Suchá Hora településeket, csereként Jurgov és Nižné Lipnice településekért, amelyek a mai napig Lengyelország területéhez tartoznak (András 2009:7-32). E lecsatolt települések emlegetése kutatásom alatt többször is előkerült, utalva arra, hogy azok szlovák faluk voltak, amelyek Lengyelországhoz kerültek. 1938. október 1-én a Münchener szerződést követően Lengyelországhoz kerültek Lesnica és Javorina települések, valamint Ždiar egyes kataszteri területei is, így a szlovák–lengyel határ a Ždiar északi részén találha-

tó Strednica-nál (ma síkőzpont, Ždiar része) húzódott. Kutatásom folyamán ezek az események többször is a beszélgetés alapját képezték, utalva a határ és a területek igazságtalan elosztására. Mivel Tatranská Javorina Ždiartól csak néhány kilométerre fekszik, a ždiari lakosság a szívében viselte a javorinai emberek sorsát. Ez időszak alatt több javorinai család átköltözött Ždiarba, mivel az már a szlovák fennhatóság alá tartozott. A folyamatos lázongások és az akkori lengyel politikai viszonyok alakulása miatt, 1939. szeptember 4-én Javorina és Lesnica települések újra szlovák fennhatóság alá kerültek (Kollárová 2000:63-65).

E történelmi szakasz részletes leírását azért tartom fontosnak, mert a terepmunkám során sokszor utaltak erre az időszakra és az ebből az időszakból származó lengyel-szlovák nacionalizmusra is. Bár megfigyeléseim szerint ez a nacionalizmus ma már nem nevezhető élőnek és a lakosok életét befolyásoló tényezőnek, viszont sokan még ma is fájó pontként emlegetik ezt az időszakot.

„Ugyanis az elcsatolt területeken élő emberek a szlovák nemzethez és nyelvhez kötötték magukat, miközben gorálok lévén egymás közt gorálul beszéltek. A lengyelek a gorál nyelvet a lengyel irodalmi nyelv részének tartották, ebből kifolyólag a gorálul beszélő embereket pedig lengyeleknek. Ezért úgy tartották, hogy a szlovákiai gorál településeknek Lengyelország részét kell képeznie”.¹² A ždiari múzeumigazgató javorinai születésű, de már Ždiarban élte le a fiatalkorát és ott is nősült meg. A vele folytatott beszélgetésekből nagyon sokszor kitűnt, hogy ő személy szerint úgy érzékeli, mintha a lengyelek mind Ždiart, mind a többi gorál települést magukénak tartanák. Őt ez nagyon sértette, és többször is hangsúlyozta, hogy ő bár gorál, de szlovák gorál. Interjúkban többször is rákérdeztem, hogy „lengyel-e a gorál?”, és 99%-ban élesen visszautasították ezt a meghatározást. Voltak olyan alkalmak is, amikor indulatosan reagáltak erre a kérdésre, a felvetés teljes mértékben cáfolására utalva.

A második világháború alatt a település helyzete megnehezült, mivel határterületen fekszik és áthaladt rajta a Lengyelországból dél felé vezető út, amelyen keresztül hadianyagot és utánpótlást szállítottak Zakopanéból és Nowy Targból. Úgyszintén sok partizán tartózkodott a Ždiar fölött található erdőkben. A Szlovák Nemzeti Felkelés alkalmával a ždiari lakosság is részt vett a partizán-harcokban, és csatlakozott a felkelőkhöz. 1944 végén a német

hadsereg kényszerítette a ždiari lakosságot katonai árkok ásására, bár ezeket nem fejezték be, mivel 1945. január 27-én a Vörös Hadsereg elfoglalta a területet (Kollárová 2000:102-104). Az idősebb lakosokkal beszélgetve találkoztam olyan asszonnyal, aki még emlékezett erre az időszakra, a hadiárkok ásására és a háború alatti évekre.

A gorálok által lakott vidék, mind a szlovák, mind a lengyel, a második világháborút követően hírhedt területté vált a kommunista vezetők körében. Ugyanis voltak települések, ahol egyáltalán nem sikerült bevezetni a termelőszövetkezetet, vagy csak a rendszer vége felé, és azt is nagyon nehézkesen. Minél magasabban fekvő településről volt szó, ez a tendencia annál erősebb volt. Ez visszavezethető a föld termőképességére, de akár a lakosság elutasító viselkedésére is, amelynek köszönhetően nem voltak hajlandók alkalmazkodni a rendszer által meghatározott normához. A magashegyi települések mezőgazdasági gépekkel ellátása nagyon gyér és elmaradott volt, a lakosság egyre kisebb hányada foglalkozott mezőgazdasággal, ők is általában az idősebb generációból valók. Akik mezőgazdaságból próbáltak megélni, megmaradtak a föld hagyományos művelése mellett, ami nem hozott akkora hasznot, amelyet a szövetkezetek megköveteltek (Miller 1999:281-302).

Ždiar déli fekvésű területein végül 1981-ben megalapították a Tenyészeti Vállalatot, ami főleg takarmánynövény termelésére, üsző- és juh-hízlalásra specializálódott. Megalapítása ellenére a település nagy részén megmaradt (kb. 150 ha föld) a hagyományos magántermelésű rendszer, ahol széna kaszálás, árpa, zab, valamint burgonya termesztésével foglalkoztak (Kollárová 2000:121-122).

A rendszerváltást követően még inkább beindult a turizmus fejlődése. Megkezdődött a sífelvonók építése. Ždiar közvetlen területén kettő, a Strachan és Havran, a külterületén pedig szintén két síkőzpont épült – Strednica és Bachledová dolina. A síkőzpontok kiépülésével egyetemben új vendéglátó egységek is épültek, alkalmazkodva a téli szezon követelményeihez. Több olyan síkölcsonzó, étterem, szálloda is található a településen, amelyek csak a téli szezon folyamán üzemelnek. Mindehhez a szolgáltató szektor is folyamatosan alkalmazkodik. Az 1990-es évektől Ždiar a téli szezonban az egyik leglátogatottabb síkőzpontnak számít, míg a nyári szezonban az augusztusban megrendezett Gorál Fesztivál a legdominánsabb esemény.

12 Interjúrészlet a helyi múzeumigazgatóval, kora: 40-50 év között.

Gorál identitás

Az identitás kutatásához a ždiari közösségen belül elengedhetetlen tényező az egyes antropológiai megközelítések figyelembevétele. A következő fejezetben különböző antropológiai nézőpontok identitásról szóló teóriáit fogom felhasználni a gorál identitás megközelítéséhez, megértéséhez.

Anthony Giddens szerint a „hagyományos társadalmakban azért tisztelik a múltat és azért rendelkeznek értékkel a szimbólumok, mert azok generációk tapasztalatát tartalmazzák és örökítik tovább. A hagyomány eszköz arra, hogy az idővel és a térrel bánjunk, és bármely tevékenységet vagy tapasztalatot a múlt, a jelen és a jövő folyamatában helyez el, ezeket pedig újra meg újra visszatérő társadalmi gyakorlatok strukturálják” (Giddens 1990:37-38). A gorálok között kutatva a hagyományokra épülő identitáskomplexumot tapasztaltam, amely sok esetben újraidentifikálja magát, belevonva a modernitás által velejáró gyors és folyamatos változásokat.

„Ez egy eléggé fájdalmas téma, mert azt gondolom, hogy sok hagyományos dologtól, magától a hagyomány lényegétől eltávolodunk. Némelyek kommercializálódtak, megint mások teljesen eltűntek, például a nyugati tradíciók rovására. Ma lehet, hogy nagyobb hangsúlyt fektetünk valamilyen Valentinre, vagy már itt is kezd megjelenni a Halloween, miközben sokkal szebb szokásaink vannak, mint Luca napja, vagy Mindenszentek (...)”.¹³

Ebben az interjúrésztben a ždiari múzeumigazgató a hagyományos népi szokások eltűnéséről beszél. Fájdalmas témaként emlegeti, mivel szerinte a gorál népszokásokat az utóbbi időben felváltják a modern szokások, miközben a helyi gorál szokásokat fokozatosan elfelejtik. Terepmunkám folyamán a ždiari hagyományörzők és értelmiség körében e folyamat meggátolására törekvést figyeltem meg. Úgy ahogy Giddens is utal rá, a gorálok is folyamatosan visszatérnek a múlthoz és a hagyományos életstílushoz. „Az élet itt szebb volt, amikor gazdálkodtunk, mert mindenki, igen az, itt valamikor tehenek jártak a falun keresztül, kijártak a rétre a felső végre, és az olyan más volt. Mindenki. Azt már tudtuk, hogy kaszálás van, mi még mint fiúk jártunk, apánk minket reggel négykor felkeltett és jártunk kaszálni, mert kellett a széna, napközben megint szárítani jártunk. Az a nyár tisztán csak arra volt, hogy összegyűjtsük, mert volt tehenünk, volt juhunk, lovunk, az a gazdálkodás itt... itt abból éltek az emberek. Itt nem jártak máshova

13 Interjúrésztlet a ždiari múzeumigazgatóval, kora: 40-50 év között.

munkába az emberek”.¹⁴ Ez interjúrésztlet alapján is látjuk, hogy az emberek mennyire ragaszkodnak a régihez, ahhoz a hegyvidéki életstílushoz, amely jellemezte a gorálok életét egészen az 1970-es évekig.

A gorálok esetében szintén meghatározó identitásmegközelítés a bilingvialitás szempontjából és a többségi társadalom és kisebbség szempontjából vett kettős identitás. A következő részben először Bindorffer Györgyi *Kettős identitás* című kötete alapján általánosan felvázolom a kettős identitást, majd ezt a teóriát a gorál népcsoport szempontjából fogom szemléltetni.

Csepeli György megfogalmazása szerint: „A kettős identitás olyan identitáskonstrukció, amelyben egy többségi dominanciájú országban élő kisebbség saját etnikai identitásának területileg változó, generációs eltéréseket és érvényességeket felmutató megőrzése és reprezentációja mellett magáévá teszi, internalizálja és érzelmileg átéli a többségi etnikum nemzeti identitásának azon elemeit, amelyek saját etnikai identitásának elemkészletéből hiányoznak, vagy csak részben találhatók meg benne. A kettős identitáskonstrukció egyidejű magától értetődőségeket tartalmaz, elemkészlete az etnikai és a nemzeti identitás egymást kiegészíteni és pótolni képes elemeiből áll, s változó erősséggel, de egyszerre köti az etnikai alanyt mindkét irányba annak ellenére, hogy mindkét identitástudatba alapvetően belekódolt elem a másság és az exkluzivitás” (Csepeli 1992).

Az itt leírt kettős identitás általában olyan két-nemzeti társadalmakban figyelhető meg, ahol a kisebbség nem azonosítja magát az anyaországgal, hanem egy másik létező vagy nem létező ország részének tartja magát. Ezekre a kisebbségekre, etnikumokra jellemző a kétnyelvűség és a két kultúrához tartozás. Ahogy az idézetben is olvashatjuk, saját identitásuk mellett elfogadnak más identitáselemeket is, a többségi társadalomét, amelyeket saját kultúrájuk részévé tesznek. Ezek általában a szocializáció során kialakult elengedhetetlen asszimiláció folyamán játszódnak le. Míg a kisebbség tudatában van másságának és sokszor el is különíti magát a többségi társadalomtól, addig tudatában van a szülőföldjéhez tartozásának is. Ezek a közösségek másként értékelik saját anyaországukat, és másként saját közösségükhöz tartozásukat. Esetenként elsősorban az anyaországhoz, majd a közösségükhöz, vagy épp ellenkezőleg, elsősorban a közösségükhöz kötődés a meghatározó, és csak másodlagos a többségi tár-

14 Interjúrésztlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között.

sadalom által adott anyaországhoz tartozás. E különbségek leginkább a hétköznapokban megnyilvánuló, az élet minden területét átszövő cselekvéseken keresztül figyelhetők meg. Az öltözködés módján (például ha népviselet hordásáról beszélünk), a mindennapi tevékenységek elvégzésének mibenlétében, a munkafolyamatban fellelhető különbségeken keresztül látható. Szintén meghatározóak az étkezési szokások és az ételek elkészítési módjában fellelhető különbségek. Ezek repertoárját legtöbb esetben az adott vidéken megtalálható és beszerezhető alapanyagok teszik ki, amelyeket általában a környezeti és földrajzi körülmények határoznak meg. Az eltérő szokásokból és életkörülményekből eltérő érték- és normarendszerek alakulnak ki, amelyeket a közösség a hagyományokon keresztül juttat érvényre. A történelemhez kötődés megerősíti a saját közösséghez tartozás érzését, amit a hagyományok által fejeznek ki, s ami általában ünnepi alkalmakon nyilvánul meg. Az ilyenkor követett hagyományok élnek erősebben a kisebbség tudatában, mivel magasabb dimenzióba helyeződnek azáltal, hogy nem mindennapi cselekvésről van szó.

A nyelvhasználat szintén alapját képezi a kettős identitásnak, mivel az ilyen közösség a legtöbb esetben a többségtől eltérő nyelven beszél. A hivatalos közegben az anyaország nyelvét használják, míg a saját közösségükben ettől eltérőt. A nyelvhasználat eltűnése nagyban hozzájárul az asszimilációs folyamatok felgyorsulásához. Rendszerint az idősebb generáció körében használják a legtöbben a közösség nyelvét, ami a fiatalabb generációnál egyre ritkábbnak bizonyul, mert legtöbb esetben az anyaország nyelve válik mindennapivá, természetessé, a közösség által használt nyelv csak másodlagos marad. A nyelvhasználatot meghatározza az is, hogy az adott országban szabad-e az etnikum nyelvét használni, hivatalos közegben használják-e, és hogy az iskolában tanítják-e a nyelvet, vagy éppen tiltott listán van-e. Ezek a tényezők mind hozzájárulnak a fiatalabb generáció nyelvhasználati szokásainak kialakulásához.

Sok esetben a vallási hovatartozás is olyan különbségként jelenik meg a kettős identitással rendelkező közösségekben, ami elhatárolja őket a többségi társadalomtól. Ha a vallási hovatartozás eltér a többségi társadalomban használttól, az általában megerősíti a kettős identitást, mivel ez a különbség még jobban elkülöníti a közösséget a befogadó országtól. Viszont olyan eset is fennállhat, hogy a vallási hovatartozás megegyezik a többségi társadalomban használttal. Ilyen esetekben a különbségek

a már fentebb említett vallásossági hagyományokban nyilvánulnak meg. Az, hogy egy közösség erősen vallásos beállítottságú, vagy kevésbé az, hozzájárul a közösség összetartástudatának erősödéséhez vagy gyengüléséhez.

A mobilitás, az elvándorlás lehetősége hozzátesz az asszimiláció folyamatához, mivel a többségi társadalomba beilleszkedés sokszor megkönnyíti az egyén érvényesülési lehetőségeit a társadalomban. A modernizáció és a vele járó változások a mindennapi életben szintén hozzájárulnak az asszimiláció folyamatához, mivel az egyének egyre kevésbé van szüksége a közösség támogató erejére. Saját erejéből is tud érvényesülni, ami – a szabadság érzetével együtt – hozzájárul a közösségtől való elkülönüléshez (Bindorffer 2001:21-32).

A fent részletezett kettős identitáskonstrukció sok esetben megegyezik a gorálok körében tapasztaltakkal. A gorál identitás kutatásakor leginkább a gorál nyelv az, amelyhez elsődlegesen köthető a gorálok és a szlovákok mássága. A gorál és szlovák kettős identitás megközelítésében elengedhetetlen a gorál nyelv használatának figyelembevétele. Maguk a gorálok is tudomásul veszik ennek fontosságát és a jelenleg látható asszimiláció mellett igyekeznek a nyelv fennmaradásának megőrzésére. Ždiarban ma a gorál nyelvet rendszeresen csak a legidősebb generáció használja. A 40–60 év közötti korosztálynál ez megoszlik, mivel a fiatalabb generációval a kommunikáció szlovákul folyik, valamint a hivatalos közegbeli kommunikáció is kizárólag a többségi szlovák nyelven. Egymás között még beszélnek a gorál nyelvet, mivel tudják egymásról, ki az, akihez így szólhatnak, viszont a fiatalabbakkal általában szlovákul beszélnek. A legfiatalabb generáció körében ma már a szlovák nyelv használata vált mindennapivá. Családoktól függően találunk olyan példát a 20–30 évesek között, vagy akár a gyerekek körében is, akik beszélnek a gorál nyelvet, viszont az ő esetükben ez a nyelvhasználat kizárólagosan a nagyszülőkkel és az idősebbekkel folyó kommunikáció során valósul meg. A gorálok esetében esetlegesen felmerül a harmadik, lengyel nyelv használata, mivel – mint fentebb részleteztem – a gorál nyelv sokban hasonlít a lengyel nyelvhez. Viszont ennek ellenére tapasztaltam, hogy csak néhány ember sajátította el a hivatalos lengyel nyelvet. Bár a gorál nyelv elemeiben hasonlít hozzá, a két nyelv közti különbségek miatt a gorálul beszélők számára is szükséges a lengyel nyelvtan elsajátítása. Bár kutatásom alatt találgattam olyan példákkal, amelyek azt bizonyították, hogy a gorál nyelvismeret nagyban megkönnyíti a

lengyel nyelv elsajátítását, ennek ellenére elenyésző azok száma, akik ezt nyelvtanilag is elsajátították.

Azáltal, hogy ennél a közösségnél kifejezetten a nyelv háttérbe szorulásáról van szó, ahogy a ždiariak mondják: a fiatalok már nem tudják megtanulni ezt a nyelvet. E folyamat erősödését különféleképpen próbálják meggátolni. Ždiarban az alapiskolában bevezették a regionális oktatási rendszert, ami abból áll, hogy a heti órarendbe regionális tantárgyakat foglalnak bele. Ezekben a tanítási órákon a gorál hagyományörzés mellett a gorál nyelv oktatására is sor kerül. Ezzel a módszerrel, bár művilleg, de próbálják a következő generációk körében is életben tartani a gorál nyelv használatát. Ez a példa is bizonyítja a nyelvhasználat fontosságát a gorál identitásában, mert – ahogy a kutatásom alatt is tapasztaltam – a nyelv használata nagyban meghatározza őket, és ennek hiányában nem lesz mire alapozniuk, elveszítik identitásuk egy részét.

Ždiar és a körülöttük lévő gorálok

Egy újabb tényezőként jelent meg a szülőfaluhoz kötődés fontossága. A ždiari gorálok körében ez nagyon erősen érezhető, mivel ők nemcsak a többségi társadalomtól, de a többi gorál településtől is elkülönítik magukat. A ždiari gorálok Ždiart tartják a gorálság közvetlen központjának. Ennek több oka is van, az egyik a hegyek közelsége, hogy a település közvetlenül a Bélai-havasok lábánál terül el, ezáltal itt jobban érezhető a hegyi éghajlat zordsága, mint a Magura mögötti településeken. Így, ahogy ők is nevezik magukat, ők az „igazi kemény gorálok”. Szintén a magashegyi viszonyoknak köszönhetően a föld termőképessége nagyon alacsony, a zab esetében sokszor csak az elvetett mag dupláját vagy tripláját adja, míg a burgonya esetében maximálisan az elvetett mennyiség négyszeresét. Ezenkívül azt tapasztaltam, hogy a gorál nyelvek közül is a ždiari nyelvet tartják a legkeményebb gorál nyelvnek, a többi településen beszélt gorál nyelvet „énekítő gorál nyelvként” jellemezték. Mivel a település földrajzi adottságait tekintve egyedülálló helyzetben van, az emberekben távollétük alatt gyakran erős nosztalgia alakul ki a település után. Ez a tendencia bár helytől és földrajzi adottságoktól független, Ždiarban ezt még erősebbnek tapasztaltam, mint általában a síkvidéki vagy városi lakosság körében. A hegyekhez vonzódás mindegyik korosztály körében megfigyelhető, amelynek köszönhetően gyakori a faluba való visszatérés, visszatelepülés.

Ždiarban Szlovákiához, a többségi társadalomhoz és a gorálsághoz ragaszkodás is megfigyelhető a közösségben. Ahogy ők maguk is mondták: „*a gorál minden esetben szlovák*”. Bár az, hogy melyik az elsődleges, a szlovákság vagy a gorálság, igen változó. Általában az a tendencia figyelhető meg, hogy az idősebb generáció minden szituációban gorálnak vallja magát, míg a fiatalabb generáció elsősorban szlováknak titulálja magát, csak azután gorálnak. A hovatartozás kérdésének meghatározásában nagy szerepet játszik maga a gorál közösségek nagysága, hogy arányaiban Szlovákia területéhez mérten sokan vannak. Ez erősíti a gorál önmeghatározásukat, ennek köszönhetően könnyebben vállalják másáigukat. Maga a ždiari közösség is nagy falunak számít, területileg és lakosainak számát tekintve, ami meggátolja a peremhelyzetbe kerülésüket. A gorálok esetében ugyanakkor nem beszélhetünk anyaországról olyan értelemben, mint egy olyan országról, amelyet többségében gorálok laknak, és amelyhez köthetik magukat. Esetükben az anyaországot Szlovákia testesíti meg, ami által a hazaszeretet is Szlovákiához kötődik. Mégis, kutatásaim alatt azt figyeltem meg, hogy ez a hazaszeretet nem kizárólagos. A gorálok szeretete területileg alapvetően a hegyekhez, a Tátrához köthető, amelyhez ragaszkodnak szimbólumokban és a mindennapi életben is. Ezt a szituációt leginkább a politikai rendszertől függetlenedésnek nevezném, ami alatt azt értem, hogy elsőként jelenik meg életükben a szülőföld, Ždiar, és csak ez után Szlovákia, a szlovák állam.

A kultúrára való hivatkozásnál a hagyományok fontossága kerül előtérbe. A hagyományok által tudják megélni identitásukat, gorál mivoltukat. A közösséghez tartozás egyértelműen megmutatkozik a népviselet sajátosságában, a sajátos táncelemekben és énekekben. A gorál települések esetében mindegyik saját népviselettel rendelkezett, amelynek révén első látásra meg tudták mondani, hogy az adott személy melyik vidékről, esetenként melyik faluból származik. A hétköznapi életben megélt hagyományok főleg az idősebb korosztály körében figyelhetők meg. Az ételtől és az étkezési szokásoktól kezdve a mindennapi foglalatosságokon keresztül még fellelhetők a hagyományos élet elemei. Viszont a közép- és fiatalabb generáció körében ez a tendencia mára már csaknem teljesen eltűnőben van. A turizmus jelenlétének köszönhetően megváltozott a mindennapok menete. A körülményekhez alkalmazkodva így a hagyományos életmódot a szolgáltató szektor váltotta fel. Mára a gorál hagyományokat főleg az ünnepi események alkal-

mával tudjuk nyomon követni, akár a kiemelkedő vallási ünnepekről van szó, akár a település által bevezetett, mára már hagyományossá vált Gorál Fesztiválról. Ez eseményeken még megfigyelhető az emberek összefogása, közösségként fellépése, s a hagyományos életmód demonstrációja révén megfigyelhetjük a gorál identitás megjelenését. Példaként említem az ünnepi templomlátogatást, amelyen a lakosság túlnyomó része népviseletben jelenik meg, és az ünnep lezajlása is részben követi a régi szokásokat. A hagyományok és népviselet révén is fellelhetjük a gorálok kettős identitását, mivel e fontos eseményeken nem szlovákként, hanem gorálként jelennek meg a többségi társadalom előtt.

Hagyományok

Elsődleges témám a ždiari gorál identitás mi-
benléte volt, ennek fellelhetősége és szerepe a gorálok életében, s hogy ez mennyire van hatással a csoportszerveződésre, mennyire meghatározó az emberek életében. E jelenséget elsősorban a hagyományokon és a folklóron keresztül sikerült kutatnom, mivel a kutatás folyamán rájöttem, hogy ez az a kapcsolódási pont, amelyre majdnem minden esetben reflektálnak az emberek, és mutatóul szolgál a ždiari gorál identitás megértéséhez.

A folklórt és a gorál identitás megnyilvánulását egy esettanulmányon keresztül szemléltetem, valamint a lakosság emlékezetében élő példákra keresztül, amelyeket a helyiekkel készült interjúim és beszélgetéseim folyamán jegyeztem fel.

Esettanulmány a ždiari iskolában készült csoportinterjúról

A következő esettanulmány a ždiari általános iskolai gyerekekkel készült csoportinterjúról szól, amire többször is utalni fogok majd, mivel az itt szerzett ismereteim nagyban segítettek a gyerekek identitásának és a gorálsághoz fűződő viszonyuknak megértésében. Ždiarban egy kilencosztályos általános iskola található, ahol hagyományos rendszerű oktatási folyik.

Terepmunkán első felében volt alkalmam két tanítási órán részt venni, pontosabban két tanítási órát kaptam az iskola igazgatójától, hogy elbeszélgessek a gyerekekkel, képet kapjak arról, ők hogyan érzékelik, hogy élük meg a gorálságukat. A csoportinterjú nyolcadikos és kilencedikes gyerekekkel tör-

tént, vagyis 13-tól 15 éves korig terjedő korcsoportban. Külön-külön volt lehetőségem elbeszélgetni mind a két osztállyal.

A gyerekekkel készült félig strukturált csoportinterjút Anthony P. Cohen a *Kultúra mint identitás: egy antropológus szemével* című írásának kultúrafogalma alapján vezettem fel, szemléltetve az antropológiai nézőpontot, ami hozzájárult a fogalmak magyarázatához és későbbi értelmezéséhez egyaránt.

Cohen szerint a „kultúra mint identitás” kifejezés arra utal, hogy személyek vagy csoportok egy objektív vagy emblematizált kultúrán keresztül „etnikus”-ként jellemzett folyamatokban jelennek meg, melyek alkotóelemeit „szimbolikusnak” nevezzük. „A kultúra szó az antropológiában egy sor paradigmaváltáson ment keresztül. Régebben vagy úgy értelmezték, mint a viselkedés közvetlen meghatározóját – azaz például azt jelentette, hogy csak azt vagyunk képesek elgondolni, amelynek verbalizálására a kultúránk szavakat adott –, vagy pedig azt mondták, hogy a környezet, a technológia, a termelési mód olyan kongruens kultúrát alakít ki, amely meghatározza a megfelelő viselkedést. Ezután következett az a szellemi hagyomány, amely a kultúrát eszköznek tekintette, melynek segítségével a társadalmi élet állítólag elkülönülő folyamatai – a politika, a gazdaság, a vallás vagy a rokonsági kapcsolatok rendszere – úgy integrálódnak, hogy logikai összefüggésbe kerülnek egymással. E nézet szerint az individuum csupán a nagyobb társadalmi és kulturális entitás másolata kicsiben. Az utóbbi időben a kultúrát sokkal tágabban értelmezik: inkább aggregálja, mintsem integrálja az embereket és a folyamatokat. Azért fontos e különbségtétel, mert az emberek között inkább különbséget, mint hasonlóságot feltételez. Így tehát ha egy adott kultúráról beszélünk, nem olyan emberek sokaságára gondolunk, akik csupán egymásnak, illetve valamilyen szervező elvnek a klónjai” (Cohen 1993:195-196).

Cohen szerint tehát a kultúra eszköz, melynek segítségével jelentéseket hozunk létre és jelentéseket nyerünk a külvilág szempontjából. Hordozója a szimbólum, ami gyakorlati eszközként valamely társadalmi folyamat során jelentéssel telítődik, ebből adódóan pedig az etnicitás a cselekvés és a reprezentáció egyik módja, olyan döntés, amelyet az emberek azért hoznak, hogy magukat vagy a többiekét szimbolikusan egy bizonyos kulturális identitás hordozóiként jelenítsék meg. Az etnicitás az öntudat és az etnikai identitás szimbolikus kifejezése.

A kultúrát mint identitást szimbólumok segítségével jelenítjük meg. Ezek a szimbólumok formailag egyszerűek, de komplex tartalommal rendelkeznek, ami által a kultúra ikonjaivá válnak. A szimbólumok jelentése aszerint változik, ki használja őket, aminek fontossága azért is elengedhetetlen, mert az identitást a mindennapi életből kivágot kultúra darabkái reprezentálják.

Cohennek ezt a kultúramagyarázatát azért tartottam fontosnak részletezni, mivel a csoportinterjú alatt többször is utaltam rá, ami hozzájárult a beszélgetés folyamatához és későbbi értelmezéséhez egyaránt.

Összegezve a gyerekekkel készült csoportinterjút, azt figyeltem meg, hogy a gyerekek identitása még inkább beilleszkedik a kettős identitás konstrukciójába, mivel ők már kevésbé izolált közegben nőnek fel, sokkal több szlovák identitás-emelet építenek be a közeg és a szülők-nagyszülők által is tapasztalt gorál identitástól eltérően. Az ő esetükben a gorál identitás tudata inkább tanult tudásként jelenik meg, mint megélt tudásként, mivel amit a jelenkorban megélnék, az nem felel meg annak az életstílusnak, amit ők a gorál életről megtapasztalnak. Míg szüleik és nagyszüleik generációja zömében a gorál életstílus, gorál kultúra alatt a hagyományok és a vallás által szigorúan meghatározott gorál életre utal, addig a fiatalok már hamarabb reflektáltak a mai turizusból élő település életére, náluk a reflexnyelv már automatikusan a szlovák, bár a fiataloknak körülbelül a harmada beszéli még a gorál nyelvet.

Ennél a csoportinterjúnál kihagyhatatlan tényező a fiatalok/gyerekek korának figyelembevétele. Az idősebbeknél inkább az elvágódásra való hajlamot, míg a fiatalabbaknál a maradás hajlamát figyeltem meg. Ők inkább kötődtek a szülőföldhöz, családhoz, míg az egy évvel feljebb járó diáktársaik, akik közvetlenül a középiskola előtti évben vannak, már tudják, hogy tanulmányaikat valamelyik városban fogják folytatni. Náluk a városra, a nyüzsgésre való vágyat figyeltem meg. Viszont az elvágódás mellett azt tapasztaltam, hogy nem közömbös számukra a gorálság kérdése. Egy-két kivétellel azt figyeltem meg, hogy inkább büszkeség, mint közömbösség tölti el őket ezzel kapcsolatban.

Ami a gorál kultúra változását illeti, nagyon őszintén és egyértelműen rámutattak, hogy a legnagyobb változás az életkörülmények és a megélhetés változásából következik, ami által változnak a gorál hagyományok is.

A fiatal és a felnőtt generáció között a gorál nyelvet illetően tapasztaltam a legnagyobb véleménykülönbséget. Míg az idősebbek köréből minden helyi lakos arra utalt, hogy ha már nem lesz, aki beszélje a gorált, nem is lesznek többé igazi gorálok; ezzel szemben a fiatalok azt választották, hogy ez nem változtat majd az identitástudatukon, se gorál mivoltukon. Ez a jelenség nyilvánítható a szlovák térhódításának és az asszimiláció hatásának egyaránt, amelynek köszönhetően a gyerekek már nem a gorál, hanem a szlovák nyelvhez ragaszkodnak jobban. A kétnyelvűség egyre kevesebb esetben jelenik meg, ma már az angol és az idegen nyelvek tanításának tulajdonítanak nagyobb fontosságot. Viszont ezzel szemben meg kell jegyezni, hogy az utóbbi időben a gorál közösségek többségében, úgy a ždiari, mint a Magura mögötti és az árvai gorálok közt is a hagyományok általi újraidentifikáció folyamata figyelhető meg, ami bár művi, de megerősíti az emberek gorál identitástudatát. Ezek a fiatalok már az újraidentifikáció korszakába születtek bele, ahol a már megváltozott életkörülmények mellett – a tanárok és a regionális nevelés révén – ugyanúgy megtanulják és részben elsajátítják a hagyományos gorál életvitel elemeit, mint a gorál nyelvet is.

Plicka hagyománya

A gorál identitás kutatása folyamán Ždiarban azt vettem észre, hogy amikor főképp a gorál életmód kerül szóba, az emberek mindig egy bizonyos életképre, életstílusra reflektálnak. A bevezetőben már említettem Karol Plicka rendező és fotográfus nevét, aki az 1933-ban készített filmje által ismertté tette Ždiart az akkori Csehszlovákia számára. Ezt az ismertséget az 1933-ban forgatott *'Zem spieva'*¹⁵ – *'A föld éneke'* című filmje tette lehetővé, amely többek között a ždiari hegyvidéki életnek is a romantikus bemutatása volt. Kutatásom idején, amikor a hagyományokról, a mindennapi életről kérdeztem a lakosokat, általában a hegyvidéki életet írták körbe, a hegyvidéki étellel járó nehézségeket és örömeiket

15 *Zem spieva ('A föld éneke')*: Karol Plicka csehszlovák filmrendező és fotográfus dokumentumfilmje, amely a szlovák vidéki élet körforgását ábrázolja, kezdve a tél végével egészen késő őszig. Ždiar és a Magas-Tátra többször is megjelenik a filmben, leglátványosabban 40:00 perc környékén. <https://www.youtube.com/watch?v=hNFnFxZ72Nw>

egyaránt. Észrevettem, hogy főleg az idősebb generáció, de a középkorú is folyamatosan utal a Plicka által rendezett filmre. Az akkor megörökített életkép a mai napig olyan példaként szolgál a ždiari lakosoknak, amit a hagyományos, valódi gorál étellel kötnek össze. Ezzel kapcsolatban a forgatáson részt vevő ždiari idős hölgy ezt mesélte nekem:

„Az *'A föld énekel'*, ami most megy a tévében az olyan bordel. Én rendszeren rosszul vagyok, amikor ezt látom. Mert az *'A föld énekel'*, amit eredetileg Plicka professzor írt, aki felfedezte Szlovákiát és olyan mély barázdát szántott Ždiarban, akit igazából a természet inspirált... és most odatették azt a három civil gyereket, azokban a sapkában, ott repkednek. (...) azért mondom, mert én tudom, hogy ez mind hogy kezdődött, mert azt a szép Szlovákiát, azt egyáltalán nem mutatják meg”.¹⁶ Ebben az interjúrészletben a ždiari származású nyugdíjas hölgy, arra a mai napokban a tévében látható *'A föld énekel'* című tehetségkutató vetélkedőre utal, ami a népi hagyományörzőket mutatja meg, és amelynek a címe megegyezik a Plicka professzor által rendezett dokumentumfilmmel. A mai tehetségkutató vetélkedőt egy felháborító valamihez hasonlítja, ami meg se közelíti a valaha Plicka által rendezett „igazi Szlovákiát” megmutató filmet. Mivel ez a hölgy egyike azoknak, akik még személyesen részt vettek a forgatáson, így arra utal, hogy ő még tudja, hogy is volt az igazából, eredetileg, az 1930-as évekből forgatáson. Erre utal az a rész is, amikor azt mondja, hogy „olyan mély barázdát szántott Ždiarban”, amellyel arra utal, hogy híressé tette Ždiart, a mély barázdát arra a nyomra utal, amelynek köszönhetően megkezdődött Ždiar turisták általi látogatása, amelynek következtében javult az életszínvonal és kialakult a mai Ždiar, ami a gorálok által lakott jelleg mellett turisztikai desztináció is egyben.

Plicka hagyománya azon kívül, hogy jelen van az emberek emlékezetében, a már említett 'Plickovci' hagyományörző társulat által is képviselt. E társulatot három ember alkotta, három hagyományörző, akik közül egyik a februárban tragikusan elhunyt ždiari múzeumigazgató, a másik pedig a már többször idézett ždiari hagyományos mellénykészítő. A társulat harmadik tagjával nem tudtam találkozni, mivel ő nem tartózkodik folyamatosan a településen, jelenleg Pozsonyban él. A társulat megalapítása azért történt, hogy megőrizték a Plicka által megörökített életet és munkafolyamatokat. A három hagyományörző ezt munkásságában és rendezvények

révén közvetíti a ždiari közösség felé, valamint a Facebookon létrehozott csoport által, ahol igyekeznek a helyi érdekességek és információk által hirdetni a Karol Plicka által megörökített emlékezetet.

Gorál emlékezet

Jakab Judit az *„Emlékezet- és identitáselméletek – kánon nélkül”* című tanulmányában a kulturális emlékezetéről ezt írja: „A kulturális emlékezet a múlt század pontjaira irányul. Benne sem képes megőrződni a múlt mint olyan. A múlt itt szimbolikus alakzatokká alvad, ezekbe kapaszkodik az emlékezés. (...) A kulturális emlékezet szempontjából csak az emlékezetes, nem a tényleges történelem számít. Úgy is mondhatnánk, hogy a kulturális emlékezet a tényszerű múltat emlékezetes múlttá s így mítosz-szá alakítja. (...) A történelem az emlékezetes által válik mítosszá. Nem elvalótlanodik, hanem éppen ellenkezőleg, így válik csak valósággá, lankadatlan normatív és formatív erővé” (Jakab 2005:258). Jakab Judit itt arra mutat rá, hogy a kulturális emlékezet hogyan válik mítosszá egy közösség számára. A történelmi események fontossága idővel csökken, és helyüket az emlékezet váltja fel, ami időtől és tértől független, így a közösség számára olyan kulturális valósággá alakul át, amelyhez hagyományait és identitását is köti.

A gorálok esetében ezt az emlékezetet a régi életre emlékezésben figyeltem meg. Többek közt Plicka dokumentumfilmje is hozzájárult az emlékezet kialakításához, mivel a ma élő generációk számára ez az az emlékezet, amelyhez még közvetlen kötődnek, mivel még élnek ama generáció tagjai, akik személyesen megélték a Plicka-film forgatását, így a nagyszülők meséi által él a Plicka által megörökített élet emlékezet. Kutatásom alatt azt tapasztaltam, hogy ez az a gorál emlékezet, amelyhez a leginkább ragaszkodnak, amelyhez a gorálságukat, másságukat kötik. A filmben látható táncok és az ott feldolgozott énekek mai napig megőrzöttek a helyi néptánc-csoportok tagjai által. Amikor a gorál identitásról és a gorál közösség másságáról beszélünk, a helyiek általában a hagyományos életet, a hegyvidéki körülményeket emlegetik. A ždiari emberek által emlegetett hagyományos életre emlékezés, a hagyományos építészeti, gazdálkodási, életstílus és az ebből adódó jellemvonások azok, amelyek megkülönböztetik a gorálokat a többségi társadalomtól. A helyi fokoskészítő, amikor arról kérdeztem, hogy szerinte mi különbözteti meg leginkább a gorálokat a több-

16 Interjúrészlet a ždiari idős hölgygel: kora: 80-90 év között.

ségi társadalomtól, ezt mondta: „Nézzé, egyértelműen úgy gondolom, hogy ha a dolgok mélyére megyünk, akkor azok a jellembeli különbségekben vannak. Ezek a kultúrában, a gondolkodásban, a természethez való kapcsolatban, a dolgokhoz mint olyanhoz való kapcsolatban vannak, mert a gorál igaz, hogy össze van kötve a Tátrával, de figyelembe kell venni egy fontos dolgot, azt, hogy az a gorál milyen körülmények között nőtt fel, mert a gorálok ki voltak taszítva a hegyekbe. (...) Ez az élet teljesen másként formálta az embereket”.¹⁷ Ebben az interjúrészletben arra hívta fel a figyelmet, hogy a gorálok identitása alapvetően az életkörülményeknek köszönhetően alakult olyanná amilyen. Az, hogy milyen körülmények között éltek, alapvetően befolyásolta gondolkodásukat és kapcsolatukat a mindennapi életbeli dolgokkal. Ezek a fokoskészítő által említett körülmények viszont nem a mostanság megtapasztalhatók, hanem az emberek emlékezetében élő gorál életmóddal összekapcsoltak. Terepmunkám alatt azt tapasztaltam, hogy a gorálok emlékezetében élő élet legfeljebb a 19–20. századfordulóig vezethető vissza, de ennél is pontosabban a Plicka által rendezett filmben megörökített élethez, mivel ez a négy generációnyi idő lehetővé teszi azt a nemzedéki emlékezetet, amely a kommunikáció által folyamatosan közvetített a fiatalabb generációk felé.

Gorál nyelv

A hagyományok és a folklór mellett a gorál-ság elengedhetetlen része a gorál dialektus/nyelv¹⁸ használata, ami megfigyeléseim szerint elsődlegesen és nyilvánvalóan megkülönbözteti a gorálokat a többségi társadalomtól. „Hát tudja, körbeírni a gorál nyelvet... Hát alapvetően ez egy nyelv! Mert a nyelvjárás jobban alkalmazkodik az eredeti nyelvhez. (...) De a gorál nyelvet tanulni kell. Egy nyelvjárás nem kell, hogy megtanulják, de a gorál nyelvet, mert az, na tanulni kell, ami azt jelenti, hogy ha két gorál beszélget, és az aki nem beszél gorálul, nem valószínű, hogy megértené. Mert a nyelvjárás megérti. Mondok például egy mondatot dialektusban, például 10 szavas mondatot, abból 8-at biztosan fog érteni, de én ha Jozsóval mondok 10 szót, egyet, ha megért majd. Tehát

17 Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között.

18 Terepmunkám alatt a megkérdezett emberek túlnyomó része nyelvként emlegette a gorál dialektust, így a következőkben én is mint gorál nyelvre fogok utalni rá.

én inkább hasonlítanám, inkább hasonlítanám egy olyan valamire, hát inkább a nyelvhez húzna, hogy ez egy saját nyelv, vagyis én úgy venném, mert tanulni kell”.¹⁹ Az idézetből kitűnik, hogy az interjúalany nem nyelvjárásként, de nyelvként értelmezi a gorál nyelvet. Mint saját, nem irodalmi nyelvre utal, ami a hegyekben élő emberek csoportja által használt.

A gorálok a szlováktól és a lengyeltől is eltérő nyelven beszélnek. Egy idegen számára úgy tűnhet, ez a lengyelhez hasonlít, ami igaz is, mert mind a gorál, mind a szlovák és a lengyel is, szláv nyelvek, viszont a szavak, bár lengyelesnek tűnhetnek, nem egyeznek teljesen a lengyel kifejezésekkel. Sokan kevert nyelvként emlegetik, leggyakrabban a lengyel és szlovák szavak keveredéséről beszélnek, ami mellett sok német és ruszin szó is fellelhető a gorál nyelvben.

„Az a szlovák és a lengyel keveréke, azt lehetne mondani. (...) Mondom, itt mindenki úgy a magáéhoz. Ha egy szlovákkal beszél, az azt hiszi, hogy ez lengyel, de hogyha egy lengyellel beszél, azok azt hiszik, hogy ez szlovák, mert ez olyan egyveleg, átkevert, nehéz, nehéz nekem értékelni, mert nekem inkább hasonlít a lengyelhez, mint a szlovákhöz”.²⁰ Ez interjúrészletben a nyelv mibenlétére válaszolt a megkérdezett, aki elmondása szerint beszéli a szlovák mellett a lengyel hivatalos nyelvet is, de kitűnik, hogy ha leegyszerűsítjük a nyelv magyarázatát, akkor a szlovákok számára leginkább a lengyel nyelvhez hasonló nyelvről beszélünk.

Terepmunkám alatt nem a gorál nyelv mibenlétére próbáltam fókuszálni, nem a nyelv lingvisztikai jegyeire, hanem a nyelv használatának fontosságára, előfordulásának gyakoriságára. Saussure a nyelv és a kultúra kapcsolatáról így vélekedik: „A nyelvet csak úgy tudjuk jelentések létrehozására használni, ha a nyelv szabályain és kultúránk jelentésrendszerein belül helyezkedünk el. A nyelv társadalmi és nem egyéni rendszer. Létezésében megelőz minket. A nyelv használata nemcsak azt jelenti, hogy kifejezzük legbelsőbb, eredeti gondolatainkat, hanem azt is, hogy mozgósítsuk a jelentéseknek azt a hatalmas tárházát, amely már beágyazódott nyelvünkbe és kulturális rendszereinkbe” (Saussure 1968:1086). Ahogy Saussure is utal rá: az adott kultúrát az általuk beszélt nyelv jelentésrendszerein keresztül érthetjük meg, így a gorál kultúra és identitás megértéséhez is elengedhetetlen a gorál nyelv figyelem-

19 Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között.

20 Interjúrészlet a helyi fotográfussal, kora: 50-60 év között.

bevétele és kifejezőmódjának megértése. Fontos hozzátennem, hogy a gorál nyelvnek nincs írott formája, így a generációk adják át egymásnak. Ez hozzájárul ahhoz, hogy a hivatalos közegben nem tudják használni a gorál nyelvet, tendenciaként az figyelhető meg, hogy a fiatal korosztály körében egyre kevesebben sajátítják el ezt az egyedi nyelvet. A gyerekekkel készült csoportinterjúút követő elemzésben is rámutattam, hogy a gorál nyelv milyen fontossággal bír a különböző generációk számára, és mennyire határozza meg az emberek identitását.

Turizmus

Minél több időt töltöttem Ždiarban, annál inkább egyértelművé vált számomra, mennyire meghatározó a turizmus jelenléte. Míg a többi településen tett látogatásaim és interjúim alatt inkább a gorál népcsoport gyökereihez, hagyományaihoz való ragaszkodást tapasztaltam, addig Ždiarban mindezek mellett feltűnt számomra, mennyire alkalmazkodtak a turizmushoz, és ez mekkora hatással van a mindennapjaikra. Ždiarban ez jelenti a megélhetés fő forrását, a lakosság 70%-a valamilyen formában a turizmusból él.

„Az az összetartás már szakadozik, mivel szó szorosán mondván, ahogy eltűnik a ganéj a házak udvaráról, ahogy abbahagyják a gazdálkodást és áttérnek erre a turizmusra, körülbelül azoktól a hetvenes évektől kezdve, mert hát a turizmus már hamarabb itt volt, amikor Plicka a 'Zem spieva' ('A föld énekel') című filmjével szó szorosán megmutatta Ždiart a világnak. Tehát már akkor láthatóvá tette, és már akkor elkezdték építeni a panziókat, akkor, már a harmincas években. De végképp, amit ő elkezdett, az ma már nagyban, mert 1300 lakos él körülbelül Ždiarban, de három és fél ezer turisztikai fekvőhely van itt. És abamaradt a gazdálkodás, mert ez így jövedelmezőbb, és az emberek nem látogatják egymást”. Az itt idézett interjúrészletből azt látjuk, hogy bár Ždiarnak 1300 lakosa van, háromszor annyi a turistáknak alkalmas kiadó szoba. Ezenkívül az idézetből kitűnik a 'turizmus' szó negatív értelmű használata is, mivel úgy utal rá, mint olyan tényezőre, amitől megváltoztak a helyi körülmények. A megkérdezett szavaiból ítélve nem jó, inkább rossz irányba változott a lakosság életvitele. Ő is felelegeti a híres filmrendezőt, Karol Plickát és filmjét, aki híressé tette a települést a két világháború között, és hatása a későbbi időszakban is érezhető volt. Az interjúban is úgy utal a Plicka által rendezett filmre, mint a tu-

rizmus kezdetére, amelynek köszönhetően ismertté vált Ždiar az akkori Csehszlovákián belül.

Ezáltal a turizmus egy specifikus helyzetbe helyezi a települést, mivel a többitől eltérően a „gorál” kifejezés az identitástudat mellett turisztikai húzóponttá alakult át. A gorál itt nemcsak az emberek identitását jelképezi, de megfigyeléseim alapján marketingeszközként is szerepel, ami szorosan kapcsolódik a gorálság mai meghatározásához a magas-tátrai térségben. Ezt a jelleget a szolgáltatásokon kívül a helyi építészet is megfigyelhetjük: a község turizmushoz alkalmazkodását láthatjuk a helyi építészet változásán is, mivel Ždiarban, a többi gorál falutól eltérően, a rönkházak átépítése és felújítása elsődlegesen nem az ott lakók igényei, hanem a megélhetési forrásként is szolgáló ideérkező látogatók igényeinek kielégítése szerint ment végbe.

A helyi építészet változása

A Magas-Tátra vidékén az eredeti épületek fából készültek, kémény nélkül. A Magas-Tátra északkeleti domboldalán, a Szepesi-Magura területén, így Ždiarban is, a települések kialakulását és fejlődését nagyban meghatározta a terep lejtése. Ždiarban az erős északnyugati szelek és a gyakori hóviharak miatt a házak déli fekvésűek voltak, átriumszerű, azaz hegyi tanyasi beépítettséggel²¹ rendelkeztek. Az egytraktusos, háromhelyiséges hálalaprajz egészen a második világháborúig fennmaradt a településen. A ždiari házak alaprajza a turizmus beszűrődésével, 1933-tól kezdve kezdett el változni. Mivel a nyári szezonban egyre több turista kereste fel a települést, a helyi lakosok átalakították a házaikat, külön helyiségeket alakítottak ki a turisták számára. Az eredeti egytraktusos épületeket két- és háromtraktusosokká formálták, külön lakószoba és konyha hozzáépítésével. Példaképpen a Lengyelországban lévő Zakopané település szolgált, amely már a 19. század második felétől kezdve turisták által látogatott település volt. A ždiari lakosság felfedezte, hogy a természeti adottságokon kívül a specifikus helyi életstílus, a magashegyi élet is vonzza a turistákat. A két világháború közötti időszak volt az első nagy turisztikai fellendülés a Magas-Tátra vidékén, amelynek köszönhetően kialakult az új típusú ház. Ez a ház már a turisták kényelmét helyezi előtérbe, a helyi lakossággal szemben. Sok esetben közös volt a bejárat és a látogatónak a tulajdonos szobáján keresztül

21 Hegyi tanyasi beépítettségű jellegre („lázovité osídlenie”) a következő fejezetben még kitérek.

kellett átmennie. Ennek kiküszöbölésére jött létre a házak előterében a veranda. A ház központi részén helyezkedett el, és a házat két, esetenként négy részre választotta (Olejník, Spiš 2, 1968:248-249).

Az 1960-as évekre ez a változás már olyannyira szembetűnő volt, hogy az új építésű házak már sérítik a táj jellegét. A hetvenes években bevezették az emelet ráépítését az eredeti rönkházra, amely újabb szálláslehetőséget biztosított az idelátogató turistáknak. A házak stílusának megváltoztatásával megváltozott a házak díszítése is. Az alapvető piros, fehér, kék díszítési módot a sokszínű dekorum váltja fel. Így megállapítható, hogy az épületek eredeti földművelő, pásztor jellege háttérbe húzódott, míg az új építésű házak esetében teljén megszűnt (Olejník, Spiš 2, 1968:241-252). Az 1990-es évektől kezdve a ždiari lakosság már teljesen alkalmazkodik a téli szezonban érkező turistákhoz is, ami azelőtt ismeretlen fogalomnak számított. A legújabbban épülő panziók bár hordozzák magukban a hegyvidéki jelleget, viszont a gorálokra jellemző rönkház építése egyre inkább visszaszorul. Az utóbbi években épült panziók, hotelek, inkább emlékeztetnek a kanadai típusú faházakra, mint a helyi vagy podhalie-i (Zakopanė és környéke) népi építészetre.

A helyi fokoskészítő is rámutatott a település látképének változására: „*De megmondom magának, hogy az a turisztika úgy mondják a 60-as években jött, de valójában még korábban, mert ha arra nézünk, az után a domb után a Magura hotel felé, még a két világháború közt prágaiak, kimondottan prágaiak vettek telkeket, és építettek olcsó hétvégi házakat. Azt a helyet Kis Prágának hívták. Ott vannak az út mellett jobbra az erdőben. Nyáron a helyiek azoknak a prágaiaknak, mert azok 2-3 hónapra jártak ide, tejet, vaját, néha húst, ha megöltek egy tehenet, adtak nekik el, meg ilyeneket. Tehát az már pénzbevétel volt. Igaz, hogy csak koronák voltak, de már az hatással volt itt. (...) Még a háború előtt megépítették a Heldak panziót, ami turistákat fogadott. És a háború után Ždiar lassan elkezdett..., tehát itt már voltak olyan házak, amik turistákat fogadtak. Az a ház, amelyben én lakom, apám '33-ban építette, a negyedik rönkház volt a faluban. Ő már például mint nőtlen legény nyáron vendégeket szállásolt el. De nem mindenki fogadott turistákat. De a 60-as években már elkezdtek járni ide a turisták. Főleg a népviseletet jártak nézni, a szokásokat, a táncokat, mert itt úgynevezett burzákat rendeztek. A burza az táncos fellépés vagy mulatság volt. És azok az emberek, akik két szobáskában laktak, egyet átengedtek nyáron a vendégeknek, és már rájöttek, hogy ez pénzbevétel. A gazdálkodáson kívül*

már volt más bevételük is. A turizmus csak nyáron volt a 60-as, 70-es években, a 80-as években már vakolt házak voltak, akkor már télen is voltak néha, de a téli szezon csak a nagy rekreációs központokban volt. (...) És főleg német turisták voltak többségében. Voltak Szlovákiából is, de főleg Kelet-Németországból. Úgy mondták, hogy 1500-1700 lakosa volt Ždiarnak, de egyszer annyi német volt itt. (...) tehát a nyári szezon májusban kezdődött, és szeptemberben végződött. Tehát már akkor rájöttek a gorálok, hogy más módon is lehet pénzt szerezni, de ez mindig normában volt. (...) Csak '89 után következett be törés, amikor már nem gazdálkodtak, csak most térnek vissza hozzá, de akkor nem, akkor építkezni kezdtek”.²² A két világháború közötti időszakban már megindult a panziók építése és az emberek tudatosították, hogy a turisták pénzbevételt jelentenek. Az interjú szerint a 60-as évektől kezdve indult be igazából a vendégfogadás, amikor már az emberek a nyári szezonban átengedték a házuknak egy részét a turisták számára. De a fokoskészítő szavai szerint ez az arány, a hagyományos élet és a turizmus közti arány, egészen 1989-ig „normális keretek” között mozgott. A rendszerváltás volt az a töréspont, amikor abbamaradt a gazdálkodás, az emberek már főleg a turizmusból éltek, amit negatív dologként emleget. Viszont szintén felhívja a figyelmünket arra, hogy ez a jelenség ma már változóban van, mivel az emberek újra visszatérnek a hagyományos életmódhoz és a gazdálkodáshoz. Ez az interjúrészlet is rámutat arra, hogy a ždiari emberek életében mekkora fontossággal bír a föld, a föld megművelése és birtoklása, amihez a mai modern korszakban újra visszatérnek.

A turizmus hatása a mindennapokban

A Ždiarban töltött idő alatt, a beszélgetések folyamán többször is szó esett arról, hogy megváltoztak a ždiari emberek: önzőek lettek és nem segítik egymást. Ez felkeltette érdeklődésemet, mert amikor a ždiari emberekről vagy gorálokról volt szó, általában az összetartást emelték ki, s hogy a gorálokra mindig is jellemző volt az összetartás, mivel a hegyvidéki körülmények ezt megkövetelték az emberektől – a másik segítsége nélkül, azt mondták – egy mikrocsalád nehezen vészelte volna át ezeket a körülményeket. Amikor az emberek előtt felhoztam az individualizáció jelenségét, ezt általában a turizmus megjelenésének a mellékkhatá-

²² Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között.

saként emlegették. A modernizáció által bekövetkező változások a mindennapi életben nem kerültek el a gorálokat sem, szerintük az individualizáció a egyértelműn a turizmus következménye. Ez megcáfolhatatlan tény, már csak azért is, mert Ždiar területén nem figyelhető meg az üzleti szférában a közös összefogás. Több, a turizmusban dolgozó ember hívta fel a figyelmemet erre a tényre. Legyen szó sikhözpontra, üdülőközpont vagy vendéglátó egység közös kiépítéséről, csak ritka esetekben találhatók közös tulajdonban lévő panziók, szállodák. Minden magánkézben van. Ez a tendencia megfigyelhető a projektek kivitelezési lassúságában is. Ma már nem jellemző a közös összefogás egy közös cél érdekében, ami a gorálokra jellemzők között szerepelt. Amikor a közös projektek teljesítéséről volt szó, a helyiek például Lengyelországot hozták fel, ahol az utóbbi években közös összefogással több jelentős sikhözpontra is kiépült, míg a szlovák oldalon megvannak a tervek, de az emberek nem tudnak megegyezni, összefogni ennek kivitelezésében.

Amikor az egyik sikhözpontra dolgozó emberrel beszélgettem, főleg azt hangsúlyozta, hogy a lengyeleknél ez valahogy könnyebben megy: *„Az Európai Unióra keresztül is nyomnak minket mindenféle mikro régiókba és közös projektekbe. Ezen a szinten úgy gondolom, hogy ez jól is van így. Vannak, akik azt mondják, hogy az utóbbi időben többet profitáltunk a lengyelekkel való együttműködésből, náluk ezek a dolgok valahogy könnyebben mennek. Úgy a jogrend szintjén, mint mindenben. Úgy mondanám, hogy mi itt Szlovákiában komplikáljuk a dolgokat. (...) természetesen bizonyos konkurenciát is képeznek, így lehet, hogy a mi vállalkozóink nem nagyon kedvelik őket, mivel lehet, hogy a dolgok egyszerűsége által, vagy a gazdasági feltételeknek köszönhetően, erős konkurenciát képeznek a mieink számára.”*²³ Vagyis az, hogy Szlovákiában nem tudnak olyan gördülékenyen menni a dolgok, mint Lengyelországban, ez akár a jogrendnek, akár a gazdasági feltételeknek köszönhetően van így, de végeredményben azt érzékelik, hogy Lengyelország nagy konkurenciaként szolgál a szlovák vállalkozók számára.

A gorálság színterei

Terepmunkám alatt kulcstényezőként jelent meg számomra a többségi társadalom fontossága. Ugyanis egyes esetekben a gorálok elsősorban a

többségi társadalom tagjaként identifikálják magukat, először szlovákok, csak azután gorálok – viszont voltak példák, amikor ennek ellenkezőjét figyeltem meg. Ezért a gorálság színtereit konkrét eseményeken keresztül vizsgáltam. Ilyen eseményként szolgált a faluban megrendezett hivatalos események, mint az esküvő, temetés, gorál bál vagy akár a vasárnapi istentisztelet, ezek lehetőséget nyújtottak arra, hogy kívülállóként vizsgáljam a gorálság megnyilvánulási elemeit, melynek színtereit esettanulmányon keresztül fogom szemléltetni.

Esettanulmány a helyi múzeumigazgató temetéséről

Többször is emlegettem már a ždiari múzeumigazgatót, aki a terepmunkám első felében sokat segített orientálódnom a terepen, kapcsolatokat gyűjteni a településen. Ebben az időszakban ő volt kutatásom kulcs-adatközlője, mivel bármilyen kérdésem, tisztázatlan témám volt, azzal hozzá fordultam. Foglalkozását tekintve igazgatója és vezetője volt a „Ždiarský dom” (ždiari ház)-nak, azaz a település hagyományos életét ábrázoló múzeumnak, de ezen kívül több foglalkozása is volt. Ő töltötte be a helyi káplán szerepét, elkötelezett hagyományörző volt, így tagja volt a „Plickovci” egyesületnek, vezetője volt a „Ždiaranček” gyermek néptáncsoportnak, valamint a „Goral” nevű felnőtt néptáncsoportnak is. A közvélemény számára a legnagyobb ismertséget a ždiari férfi népviselet elengedhetetlen elemének, a „portky”-nak, posztónadrágnak a varrásával érdemelte ki. Ennek különlegessége a díszítés és az elkészítés mellett abban rejlett, hogy adatközlőm a portky szabásának módját az utolsó ezzel foglalkozó embertől tanulta, aki a szabásminta elkészítéséhez a hagyományos csomómérési módszert alkalmazta. Ennek köszönhetően adatközlőm is ezt a módszert sajátította el, ami nagy ritkaságnak számított nemcsak a ždiariak körében, de Szlovákia területén is.

Gyakran szerepelt propagandafilmekben, ha újságírók, tévések érkeztek a településre, általában őt keresték fel. Ottlétem alatt, az én jelenlétemben is kétszer keresték fel újságírók, a kézmárki, valamint poprádi lapoktól. Neve nemcsak Ždiarban volt ismert, a Szlovákia-szerte a ždiari gorálok megtestesítője volt.

A hagyományokhoz kötődését az is mutatta, hogy több helyi rendezvény szervezője volt: ő szervezte a téli szezonban a hagyományos Gorál Bált,

23 Interjúrészet a ždiari sikhözpontra dolgozó emberrel, kora: 30-40 év között

nyáron pedig a Gorál Fesztiválnak is ő volt egyik főszervezője. Gorál Bál a téli szezon legfontosabb eseményének számít, a legtöbb helyi résztvevővel, a nyári szezonban a Gorál Fesztivál már nemcsak helyben, de Szlovákia-szerte és Lengyelország déli területein is közismertté vált, ezért már csak a tevékenységi köreinek köszönhetően is közismert ember volt a ždiariak, gorálok, valamint a hagyományörzők körében egyaránt. 2017. február 12-én az újságból értesültem a mindenkit lesújtó és felkavaró hírről: a ždiari múzeumigazgató, hagyományörző haláláról. A következő esetleírásban az ő halálának és temetésének közösségre való hatását fogom elemezni.

A tragikus esemény 2017. február 11-én történt a Gorál Bálon, amikor is a kulcs-adatközlőm, a Gorál Bál szervezője a bál elején zajló bevezető táncokat követően, pontosabban az „odzemok” (szláv jellegű tánc, melyen a férfiak guggolásból álló helyzetbe és vissza, a lábukat előre dobálva táncolnak, jelentése: a földtől) eltáncolása után összeesett és meghalt. A későbbiek folyamán kiderült, hogy infarktust kapott, megállt a szíve.

Ez az esemény mélyen érintette, mondhatni sokkolta a ždiari lakosokat, sőt Szlovákia-szerte is nagy megdöbbenést keltett a szomorú esemény, mivel az említett múzeumigazgató csupán 42 éves volt, négy gyermek apja, egy egészséges, fiatal, élete teljében lévő férfi, akiről senki sem feltételezte volna, hogy ilyen dolog érheti. Halálhíre a kommunikációs hálókon is nagy felhajtást kavart, de megjelent a szlovákiai napilapokban, hetilapokban, sőt még a mindennapi főhírekben is megemlégtették. A haláláról úgy írtak, mint a „Gorál király” haláláról. A Facebookon a Plickovci nevű csoport így írt a tragikus eseményről:

„Tegnap éjszaka Ždiarban a Gorál Bálon, tánc közben, a sajátjai körében örökké elhagyott minket a mi kedves barátunk és büszke Plickovec – Peter Michalák. Elhagyott minket a ždiari folklór lelke, a régió tradícióinak az őrzője és folytatója”.²⁴

Az emberek így emlékeztek rá:

„Köszönet a 'portky'-ért (gorál nadrág), amiben itt hagyta nekem életednek egy részét. Ez egy óriási veszteség. Népviseletben halt meg, pontosan úgy, ahogy mindig is akarta, csak kár, hogy ilyen korán”.²⁵

Ezekben a kommentárookban is látjuk, mekkora hatást tett az emberekre a halálhíre. Az újságokban és közösségi felületeken egyaránt a gorálság kontex-

tusában emlegették, a hagyományörzés, a gorál nadrág varrása, a Gorál Bálon a sajátjai körében, gorál népviseletben történt halála – „úgy, ahogy mindig is akarta” volna – úgy jelent meg, mint utalás a múzeumigazgató elkötelezettségére a gorál hagyományok iránt. A közösségnek e reakciója a halálhírt követően szintén rámutat arra, mekkora fontossággal bír a ždiari emberek számára a gorál hagyományörzés. Az, hogy „Gorál királynak” nevezik, utal arra: munkássága kiemelkedő volt, mondhatni királlyá tette a gorálok körében. Látjuk, ebben az esetben a király jelzőt annak köszönhetően kapta, hogy terjesztette, ismertette és óvta a gorál szokásokat, gorál életvitelt, ami arra enged következtetni, hogy a ždiari közösség szemében ez az a momentum, amittől valaki király lesz. Beáta Oravcová a kézmárki tévétől így nyilatkozott a múzeumigazgató halálhírét követően:

„Szerintem Peter a gorálok királya volt, fiatal kora ellenére áttekintése volt a gorálok történelméről, Plickárról annyira lelkesen beszélt, a gorál népviseletet illetően részletekbe menően precíz volt. Ha valaki elferdített vagy kitalált tényeket Ždiart és Javorinát illetően, nagyon fel tudott dühödni. Megértettük egymást mind a munka, mind a gyerekek területén, sokat foglalkozott velük”.²⁶ Ebben az idézetben a kézmárki nyilatkozó a múzeumigazgatónak a gorálsághoz, Plickához, a népviselethez kötődését emeli ki, a szülőföldhöz és a hagyományokhoz ragaszkodása teszi gorál királlyá. Hangsúlyozza a gyerekekhez kötődését, ami a király jelzővel szemben a múzeumigazgató pozitív emberi tulajdonságaira hívja fel a figyelmet.

A ždiari múzeumigazgató temetésére 2017. február 15-én került sor. A szervezők és a ždiari közösség felhívta az emberek figyelmét, hogy aki teheti, népviseletben vegyen részt a temetésen. A temetés napján Ždiaron kívül Lengyelországból és Szlovákia területéről is sokan tiszteletüket tették. Körülbelül 1000 ember jelent meg, akiknek a harmada népviseletbe volt felöltözve. A ždiari népviseleten kívül más gorál és szlovák népviseleti elemek is megfigyelhetők voltak. A temetésen jelen volt a szlovák kereskedelmi csatorna, a TV JOJ is, akik végig forgatták a temetés menetét, majd a helyi lakosokat is megkérdezték. A koporsót népviseletbe öltözött emberek vitték, akik a gorál népviseletbe öltözött emberek szimbolikus „hídján”, sorfalán keresztül vonultak a halottasháztól a templomig. A koporsó előtt a helyi vonózenekar ment, amely mindvégig gorál énekeket játszott. A templom teljesen meg-

24 Idézet a Facebookon lévő Plickovci csoport kommentárjai közül.

25 u.o.

26 Idézet a Korzár nevű szlovák napilapból.

tel, a családtagok és a közeli barátok fértek csak be, de a templomon kívül is óriási tömeg állt. Érdekességként jegyeztem fel, hogy a ždiari lelkész is férfi népviseletben volt, „serdok”-ban (díszített bundás mellény) temette a halottat. Beszéde alatt kiemelte az elhunyt közösségért vállalt szerepének jelentőségét, és aggodalmait fejezte ki a jövővel kapcsolatban. A temetés alatt a pap is kiemelte, hogy „a hagyományoknak élt, és úgy is halt meg”.²⁷ Ezáltal a közösség szemében olyan, a hagyományokat őrző és reprezentáló emberré vált, aki népviseletben élt le az életét. Hozzá kell tennem, hogy népviseletben is lett örök nyugalomra helyezve „a ždiari földbe, amit úgy szeretett”.²⁸ A koporsó földre helyezése is a helyi zenekar által játszott gorál énekek mellett ment végbe.

A temetést követően a tor a múzeumigazgató munkahelyén, a ždiari múzeumban volt megrendezve.

Ez az esemény és az utána megfigyelhető reakciók is szemléltetik a ždiari közösségnek a hagyományokhoz, magához a településhez való ragaszkodását. Az emberekkel folyó beszélgetéseim során sokan utaltak a közösség lezserségére, hagyományokhoz való könnyed hozzáállására. Viszont ez az esemény még azok számára is fontossá tette a gorál identitástudatot, akik a mindennapjaikban egyáltalán nem foglalkoznak ezzel. Figyelembe kell venni, hogy olyan emberről volt szó, aki a közösségért vállalt aktivitásai által pont a hagyományörzés jelentőségét emelte ki, és a népviseletbe öltözés gesztusa részben a neki felmutatott utolsó tiszteletadás jele is volt, viszont véleményem szerint ez a gesztus a gorálság ilyen módon való megmutatására, manifestációjára is szolgált. Azáltal, hogy jelen volt a TV, rádió, többen fotóztak, forgattak a helyszínen, ez az esemény nagy közismertséget tett lehetővé a település és a településen élő gorálok számára, nevezhetnénk akár egy óriási gorál reklámnak is. A helyi fotográfus összefoglalásképpen így beszélt a múzeumigazgató temetéséről: „Élete folyamán is sokat tett a faluért, de halálával olyan reklámot csinált Ždiarnak, hogy egész Szlovákia tudott róla”.²⁹

Ez az interjúrészlet a temetést követő héten készült a helyi fotográfussal, aki amellet, hogy népviseletben tiszteletét tette a temetésen, fényképezett is, így dokumentálva az eseményt. Az ő szavaiból

27 A temetésen elhangzott beszéd részlete.

28 A temetésen elhangzott beszéd részlete

29 Interjúrészlet a helyi fotográfussal, kora: 50-60 év között

is kitűnik, milyen nagy jelentőséggel bírt ez a szomorú alkalom. Azáltal, hogy a helyiek megadták a lakosoknak a végtisztességet, az ő halála és temetésének híre és folyamata hozzájárult az elhunyt által képviselt eszme hirdetéséhez, annak terjesztéséhez. Ez az alkalom a hagyományörzés mellett a vallás fontosságát is kiemelte a közösség életében. Mivel olyan emberről volt szó, aki maga is hívő katolikus volt, sőt a káplán szerepét is ő töltötte be, így halála az élet kiszámíthatatlanságára és törekenységére is rámutatott. Az emberek vallásos megnyilvánulása példázta a ždiari közösség katolicizmushoz való kötődését.

Azok a szimbolikus elemek, amelyek a temetés folyamán megfigyelhetők voltak, a népviselet, a hagyományos népzene, a temetés menete és az utána lejátszódó történések, szimbolikus jelentéssel töltődtek meg, ami által a gorál kultúra kifejezési eszközévé váltak. A felsorolt szimbólumok bár más és más jelentéstartalommal rendelkeznek egy ždiari lakos számára és egy pozsonyi tudósító számára, gyakorlati jelentőségüket illetően hozzájárulnak a közösség önkifejezéséhez, magukról alkotott képük reprezentálásához.

Mikor gorál a gorál

Az, hogy a gorálok elsősorban gorálnak vagy szlováknak tartják-e magukat, nagyon változó. Némely esetekben, mint például az alábbi interjúrészletben, ezt mondta a helyi hagyományos mellénykészítő mester: „De mondom, mi nem tarjuk magunkat nemzetnek, mint a szlovákok, mi most minthogy Szlovákia alá tartozunk, de hogyha megkérdi a gorálokat az Árván (Orava), vagy amott, ők, mindenki tartja magát abhoz, hogy gorál, az olyan is, hogy ez a Szlovákia azért van, mert itt élünk, de mi összetartók vagyunk...”.³⁰ Az interjúrészletből azt látjuk, hogy a megkérdezett elsősorban gorálnak tartja magát, függetlenül attól, hogy milyen ország területén él. Itt a megkérdezett arra utal, hogy a Szlovákiához tartozás onnan ered, hogy jelenleg ennek az országnak a területén élnek, de amúgy a gorálság ettől független, nem függvénye a szlovákságnak. A nemzeti kultúrához tartozás így megoszlik. A gorál tudat egységességét különböző példákön keresztül lehet megragadni, de ezek zömében mind a hagyományokhoz, a hegyekhez, a gorál nyelvhez köthetők.

30 Interjúrészlet a helyi hagyományos mellénykészítővel, kora: 50-60 év között

Gorálok és a hegyek

Roger Scruton az embert egy tágabb entitás tagjaként jellemzi: „Az ember helyzete a világban azt feltételezi, hogy az individuum csak azért létezhet és tevékenykedhet autonóm lényként, mert először valami tágabb dologgal tudja definiálni magát – egy társadalom, egy csoport, egy osztály, egy állam, egy nemzet vagy valamiféle olyan entitás tagjaként, melyhez nem tud nevet társítani, de amelyet ösztönösen otthonaként ismer fel” (Scruton 1986:156). A Scruton által emlegetett entitás alatt a hegyeket véltem felismerni, mivel ez az az egységes szimbólum, ami a gorálokat gorálokká teszi. Az a tudat, hogy a hegyekben születnek, meghatározó a gorál identitásában és csak ezek után beszélhetünk a többi összetartó erőről. „Tudod, a Tátra vonz engem. Az, hogy itt nőttünk fel, hogy ez a vidék ilyen, az, hogy ha nehéz is ez a vidék, és most már teljesen, mert teljesen mások az emberek, de mégis vonz ez téged, én ezt magam szerint is meg tudom állapítani. Engem mindig is vonzott, és hogyha volt egy kis szabadidőm, én nem akartam a tengerhez menni, meg sehova. Csak Ždiarba, Ždiarba.”³¹ Az interjúrészletben a megkérdezett a goráloknak a hegyekhez, a Tátrához való ragaszkodásáról beszél, ami annak ellenére, hogy a megélhetés nehézsége és az időjárás zordsága „nehéz vidék”-ké teszi ezt a területet, oda mégis mindig visszavágyódott, s ha az otthonától távol élt is, folyamatosan hazavágyott.

A goráloknál a hegyekhez kötődés nagyon egyértelműnek tűnhet, mivel már a nevük is magában hordozza a hegy kifejezést. A hegyekhez kötődésük Benedict Anderson narratívájában olyan tulajdonságokkal ruházza fel a közösséget, amelyek egységesen segítenek az önidentifikálásukban, tehát az „elképzelte gorál közösséghez” tartozásukban. „A nemzeti kultúrák úgy alkotják meg az identitásukat, hogy „a nemzet” fogalmát jelentésekkel töltik fel, amellyel így identifikálódhatunk. Ezeket a jelentéseket a nemzetről mesélt történetek, a nemzet jelenét a múltjával összekötő emlékek és azok a képek tartalmazzák, amelyeket ezek alapján konstruálunk” (Anderson 1983). Ebben az idézetben Anderson azokról a jelentésekről beszél, amelyek segítségével a közösség tagjai identifikálják magukat. A közösséghez tartozás elengedhetetlen elemei közé tartoznak a közösséget meghatározó történetek, amelyek a közösség múltját képezik, valamint olyan szimbolikus fogalmak, amelyek az embereket

31 Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között

a közösség tagjává teszik. A gorálok közt az Anderson által emlegetett jelenséget a hegyekben véltem felfedezni, mivel a hegyekhez kötődés teszi a gorál közösséget egy egységes elképzelt közösséggé. Ez az a szintér, amelyben egyetértenek a Magura előtt és a Magura mögött, valamint a Tátra keleti és a Tátra nyugati részén élő gorálok egyaránt. Míg a valóságban mindegyik közösség saját jelleggel és különlegességgel rendelkezik, a hegyek teszik lehetővé, hogy összefoglaló nevükön gorálokról, azaz a hegyekben élő emberekről beszéljünk.

A ždiari fotográfus, amikor a gorálok hegyekhez fűződő kapcsolatáról kérdeztem, így beszélt a hegyekről: „Ez talán a legerősebb kapocs, a hegyek. Én nem tudom elképzelni, hogy nélkülük éljek. Hisz látja... ez itt minden. A Bélai-havasok, az az én szívem csücske”.³² Ebből az interjúrészletből is kitűnik, hogy a helyi fotográfus a hegyeket tartja a gorálok legerősebb összekötő kapcsának. Ő személy szerint a Bélai-havasokat említi a szíve csücskeként, mivel Ždiar közvetlenül a Bélai-havasok alatt fekszik, így az emberek leginkább ezekhez a domináns hegyekhez ragaszkodnak.

Ami a goráloknak a többi hegyi népekhez való kapcsolatát illeti, például a Romániában vagy akár Skóciában élő hegyi embereket, azokat is ott élő goráloknak nevezték, mivel szintén a hegyek környezetében éltek és élnek a mai napig. Ebből az életvitelből következtethetőek a gorálok jellemzői különbségei is – az ő szavaikkal élve, ez az, ami elsősorban megkülönbözteti őket a szlováktól vagy a lengyeltől. Ahogy mondták: „A gorál az kemény ember, az nem enged senkit csak úgy magához, de ha több időt töltesz vele, rájössz, hogy ők is ugyanolyan normális emberek, mint a többi”.³³ Ebben az interjúrészletben a helyi fokoskészítő szavai alapján a hegyi élet az, ami a gorált gorállá teszi. Ennek köszönhető a gorálok viselkedése is, ami amellett, hogy a hegyek által keménnyé teszi a gorálokat, a viselkedésüket is meghatározza, kemény emberré formálja őket, de ettől függetlenül ez nem jelenti azt, hogy ez negatív vonással ruházza fel őket.

Összefoglalás

Írásomban a Ždiarban végzett terepmunkám tapasztalatait foglaltam össze. Ezek mellett felhasznál-

32 Interjúrészlet a helyi fotográfussal, kora: 50-60 év között

33 Interjúrészlet a helyi fokoskészítővel, kora: 50-60 év között

tam a környékkel és a témával foglalkozó szakirodalmat, valamint több antropológiai, szociológiai, társadalomtudományi szakirodalmat és nézőpontot egyaránt.

A bevezetőben megfogalmazott gorál identitást a hagyományokon, a nyelven és a gorál emlékezeten keresztül sikerült kutatnom. A nyelv fontossága kutatásom elejétől kezdve feltűnő volt számomra, hiszen – ahogy több interjúrészletben is idéztem, utalva arra, hogy ez mennyire meghatározza a gorálok gorál voltát, mivel – ennek a nyelvnek a használata különbözteti meg őket leginkább a többségi társadalomtól. Ezenkívül azért is hordoz komoly jelentőséget, mert a gorál közösség a nyelv által fejezi ki gorálságát, identitásuknak fontos részét képezi.

Másik fontos kutatási témát a gorál emlékezet képezte, az a nézőpont, ahogy ők látják a gorálságot, és amely által meghatározzák saját magukat. Az emberek emlékezetében élő gorál hagyományok, amelyek akár nemzedéki hagyományoknak is nevezhetőek, szintén nagyon fontos részét képezik az önidentifikációjuknak. Azok a kötődési pontok, amelyek ma már nem figyelhetők meg a mindennapjaikban, de még élnek az emlékezetükben, akár valós (személyes élményekből táplálkozó) emlékezetéről, akár tanult (átvett) közösségi emlékezetéről van szó, pozícionálják őket a gorál közösségeken és a többségi társadalmon belül is.

A ždiari közösségben azt tapasztaltam, hogy a hagyományokhoz és a hagyományos gorál élethez ragaszkodásban az emlékezet által testesül meg a gorál identitás. Az, hogy ők hogyan látják magukat, a közösségüket, hogyan élik meg gorálságukat, nagyban a nemzedéki emlékezetnek is a következménye. Fontosnak tartom még hangsúlyozni a ždiari gorálok és a környékbeli gorálok közötti különbségeket, mivel az, hogy ők a gorálság központjának, magjának tekintik magukat, hozzájárul az identitásuk alakulásához. Az, hogy a ždiariak Ždiart tartják az igazi gorálság központjának, az ő általuk beszélt gorál nyelvet tartják az igazi kemény gorál nyelvnek, míg a többi éneklő gorálnak nevezik, ez mind a gorálság emlékezetéből és hagyományos gorál élethez való kötődésből ered. Ahogy többen is említették, az, hogy ők gorálok, belülről fakadó természetes dolog, ami köthető a hegyekhez, a hegyek alatti élethez, ezekhez a kemény életfeltételekhez. Az, hogy az elődeik egy zárt világban éltek és képesek voltak alkalmazkodni az ott uralkodó időjárási viszonyokhoz, hihetetlen büszkeséggel tölti el a gorálokat, és a nyelv használata mellett főleg ez az a körülmény, amelynek köszönhetően megkülönböztetik magu-

kat a többségi társadalomtól, eleve a többi nem hegyekben élő emberektől.

Dolgozatban kiemelt szerepet kap a ždiari építészet és ennek változása. Ezt a témát azért tartottam fontosnak, mivel ez az építészeti jelleg meghatározza a gorál településeket, kialakulása és változása tükrözi a gorál életviszonyokat és azoknak változását a Magas-Tátra vidékén. Az építészet változása többek közt rámutat a településen a turizmus térhódítására, mivel Ždiar jellegzetesen olyan település, amely a 20. század folyamán építészetében, szolgáltatásaiban és életvitelében is alkalmazkodott a turizmus jelenlétéhez. A turizmus hatása megfigyelhető az emberek mindennapi életében is. Annak köszönhetően, hogy megszűnt az emberek egymástól való függősége, önzőbbek lettek. Erre több helyen is utaltam, mivel ez a jelenség az emberek individualizációjára mutat rá. Ezt gyakran kiemelték, mivel, ahogy mondták, ma már nem látogatják úgy egymást az emberek, mint valaha, és ezt a tényt nagy részben a turizmusnak tulajdonították.

Kutatásom kezdetén azzal a feltételezéssel érkeztem Ždiarba, hogy a turizmus jelenléte miatt majd a turizmus által befolyásolt gorál identitást lesz lehetőségem megfigyelni, de ez feltételezésem nem erősödött meg. Igaz, hogy a turizmus hatása megfigyelhető szinte mindenhol és mindenben, viszont ez a jelenség, úgy vettem észre, még inkább megerősítette bennük a hagyományos gorál ember, gorál életvitel képét, amellyel identifikálják magukat. Amikor a gorálságról, Ždiarról beszélgettem az emberekkel, a turizmus jelenléte általában pénzfórásként jelent meg, egy olyan dologként, amely által könnyebb lett a hegyvidéki emberek élete. Ebből a szempontból pozitívan beszéltek a turizmusról, viszont amikor a turizmus hatásai kerültek szóba, egyértelműen negatív jelzőként emlegették, olyan dologként, ami miatt az emberek jelleme negatívan formálódott, és ami miatt sok esetben önzőek lettek a gorálok.

Ždiarban a gorálok által nagyra becsült hagyományokat illetően a beszélgetések alapján azt figyeltem meg, hogy ezek már nem élő hagyományok, de a közösség igyekezetének és egyes emberek odaadásának köszönhetően még mindig a köztudat részét képezik, a mindennapi beszélgetések témájául szolgálnak. Azáltal, hogy az emberek szabadidejükben foglalkoznak a gorálság kérdésével, hagyományok ápolásával, ez a jelenség csoportösszetartó erővel hat. Kutatásom alatt leginkább a hagyományok összetartó erejét volt alkalmam megfigyelni, viszont találok olyan példákkal is, amelyek ennek el-

lenkezőjét igazolták, ami szerint a hagyományok nem igazán fogják össze a közösséget. A hagyományok jelenlétével a gorálság szinterei fejezetben is foglalkoztam, mivel ezáltal tudtam leginkább megfigyelni, mikor válik fontossá számukra a gorálságuk kifejezése. Ennek szintereiként a hagyományos vallási és közösségi eseményeket figyeltem meg, valamint a közösség által szervezett olyan gorál eseményeket, ahol lehetőség nyílik a hagyományos gorál élet reprezentálására.

Terepmunkám alatt a gorál identitást több szempontból is sikerült vizsgálnom, kiemelkedő szempont volt a nyelv, a hagyományok, az emlékezet. A goráloknak a többségi társadalmon belüli elhelyezkedését a kettős identitás konstrukcióján keresztül vizsgáltam, amit a feljebb részletezett különbségek mind alátámasztottak.

Megfigyelésem szerint a gorálok kötődése és hovatarozása nem egy adott államhoz vagy rendszerhez köthető, hanem az őket körülvevő hegyekhez és az ebből következő hegyvidéki életvitelhez. A hagyományokon, nyelven, építészetén kívül ez az, amelyhez a leginkább ragaszkodnak, amelyhez kötik magukat, ami által meghatározzák a hovatarozásukat. A hegyekben való élet, a hegyek szeretete teszi a gorált gorállá, ami több módon is megnyilvánul; viszont a hegyek hiányában a gorál életvitel elveszti a jelentőségét és azt a mondanivalóját, amelyben a sajátosságait reprezentálja.

Felhasznált irodalom

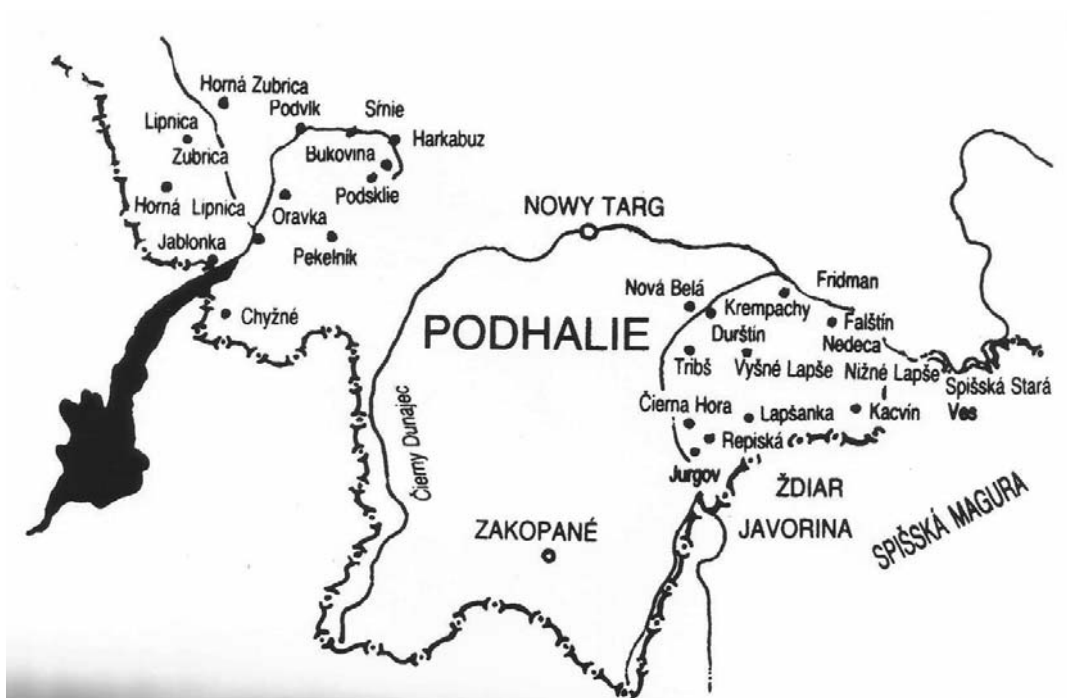
- Anderson, Benedict 1983 *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London.
- Andráš, Matej 2007 *Severné hranice Slovenska*. Kubko Goral, Bratislava.
- Barth, Fredrik ed. 1969 *Ethnic Groups and boundaries*. University Press, Oslo.
- Barth, Fredrik 1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, (7) 1:3-25.
- Bindorffer Györgyi 2001 *Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Új Mandátum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest.

- Cohen, Anthony P. 1993 Culture as Identity: An Anthropologist's View. *New Literary History. A Journal of Theory and Interpretation*, (24) 1:195-209. (Magyarul lásd In Feischmidt Margit szerk. 1997 *Multikulturalizmus*. Osiris, Budapest, 101-108. Fordította: Farkas Krisztina.)
- Csepeli György 1992 *Nemzet által homályosan*. Századvég, Budapest.
- Giddens, Anthony 1990 *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, Stanford.
- Jakab Judit 2005 Emlékezet- és identitáselméletek – kánon nélkül. In Szögi László szerk. *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. 12. (2005). III. Irodalomtörténet, Irodalomelmélet fejezet. ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest, 249-271.
- Kollárová, Zuzana 2000: *Dejiny Ždiaru a Tatranskej Javoriny 1590–2000*. Nakladateľské údaže, Ždiar.
- Kubáň, Ján 2010 *Za vôňou Zamaguria a Pienin*. Kubko Goral, Bratislava.
- Miller, Daniel E. 1999 Collectivization in the 1970s and 1980s in Zamagurie, Slovakia. *Agricultural History*, 73 (Summer), 281-302.
- Olejník, Ján 1971 Spiš 2. *Národopis: Zmeny v spôsobe života ľudu v oblasti Vysokých Tatier (v Lendaku, Osturni, Ždiari) pod vplyvom turizmu*, 241-252.
- Pavlik, Eduard 2010 *Stručné dejiny Zamaguria do roku 1918*. Krakov.
- Podolák, Ján 1972 *Zamagurie: Národopisná monografia oblasti*. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice.
- Scruton, Roger 1986 *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*. The Free Press, New York.
- Saussure, Ferdinand de 1968 *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Internetes források:

- <https://spis.korzar.sme.sk/c/20457167/tragediana-plese-v-zdiari-umrel-goralsky-kral-peter-michalak.html>
- <https://www.noviny.sk/slovensko/198629-stovky-folkloristov-odprevadili-na-poslednej-cestepetra-michalaka>
- <https://www.youtube.com/watch?v=hNFnFxZ72Nw>

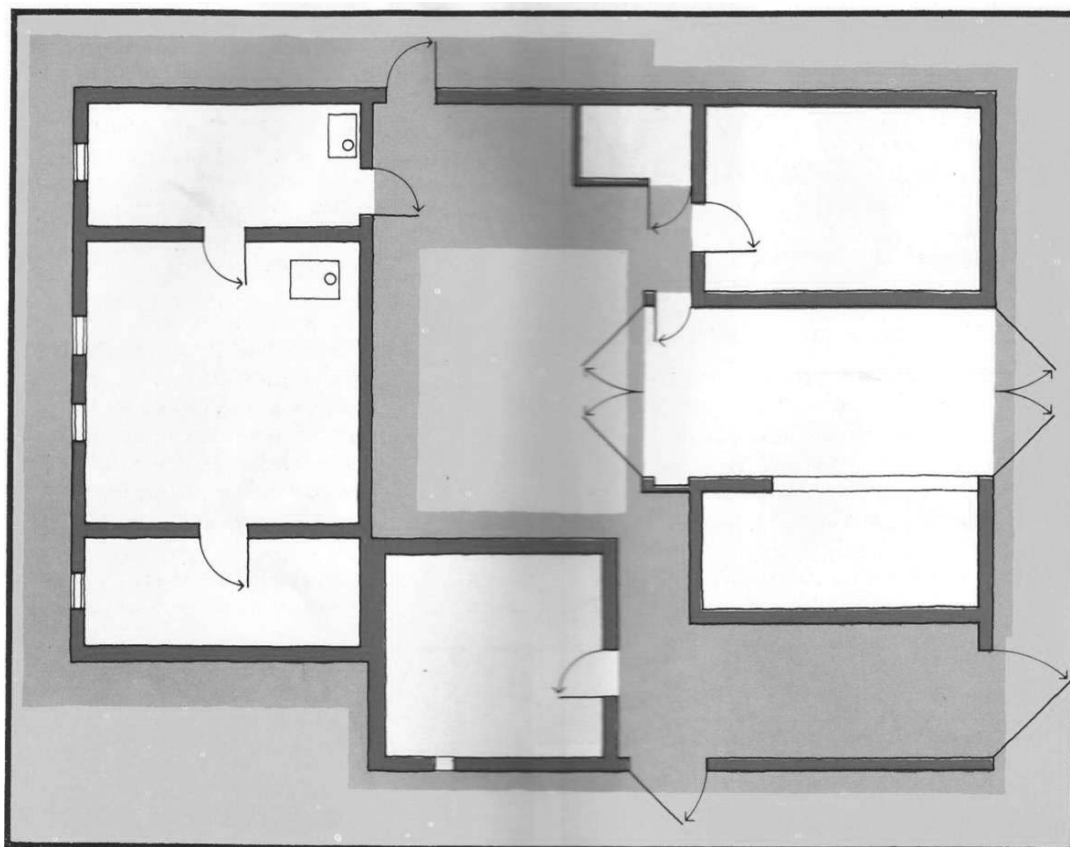
Mellékletek

1. ábra. Ždiar fekvése a gorálok lakta vidéken

2. ábra. Ždiar téli látképe a Magura felől

3. ábra. Átriumszerű ždiari házrendezés („obora”)

4. ábra Jellegetes ždiari házak

5. ábra. Húsvéti mise utáni látkép

6. ábra. Készülődés a Gorál Fesztiválra

Fotó: Kerti Borbála